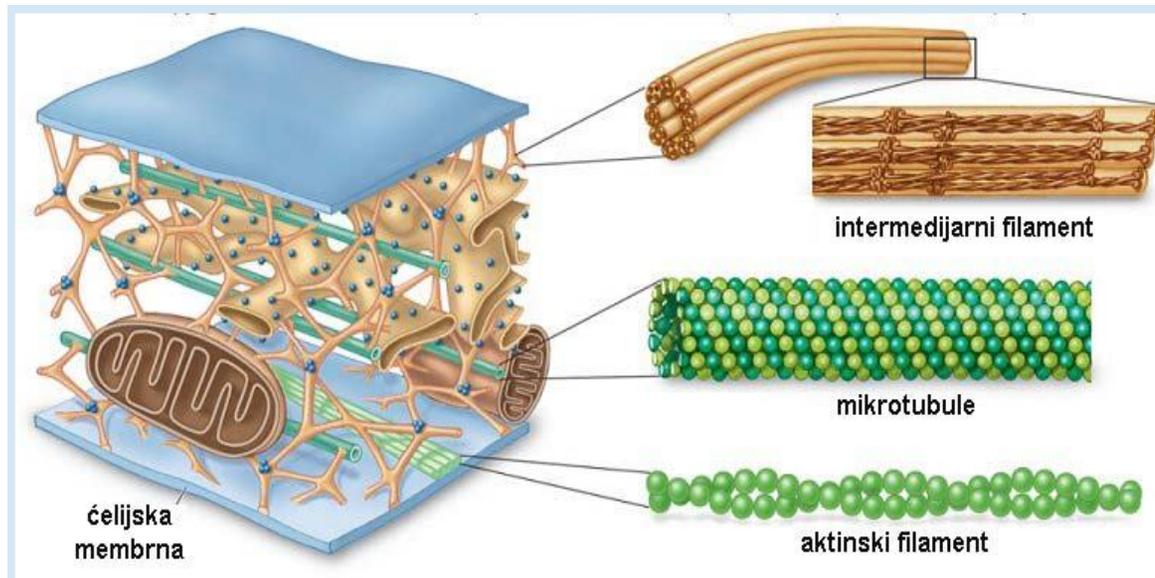
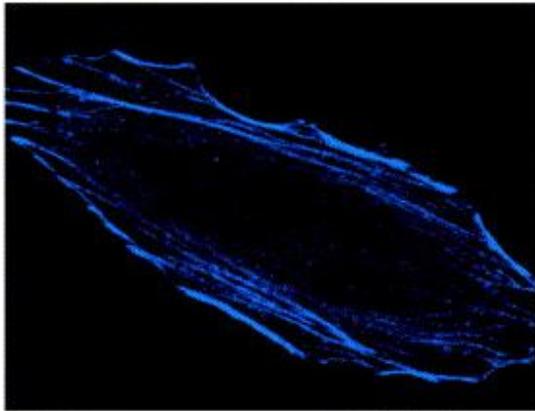

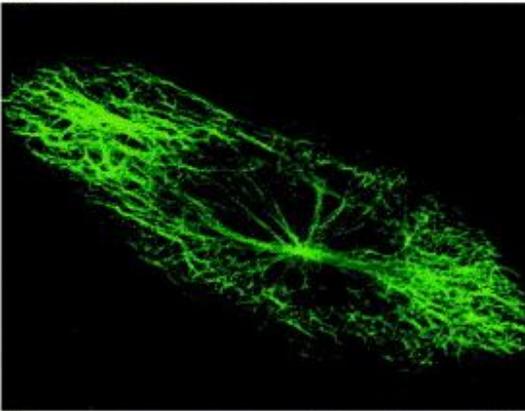
CITOSKELET

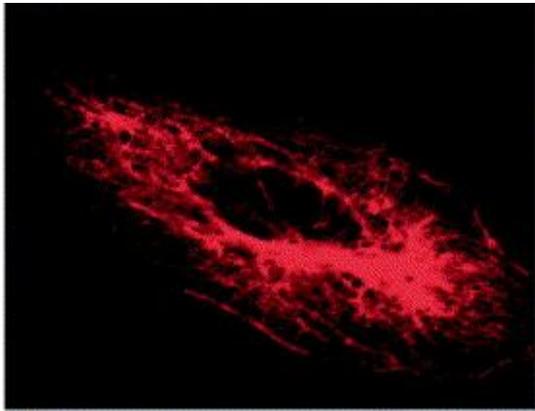
- dinamična mreža proteinskih filamenata
- građeni od proteina koji mogu spontano da polimerišu u citoskeletne filamente
- **FUNKCIJE:**
  - Oblik ćelije
  - Funkciona polarnost
  - Pozicioniranje organela
  - Transport organela i vezikula
  - Endocitoza/egzocitoza
  - Kretanje/pokretanje
  - Deoba
  - Veze ćelije sa okolinom

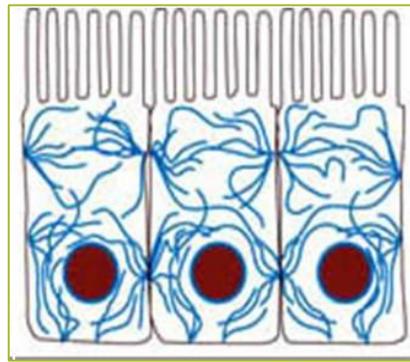
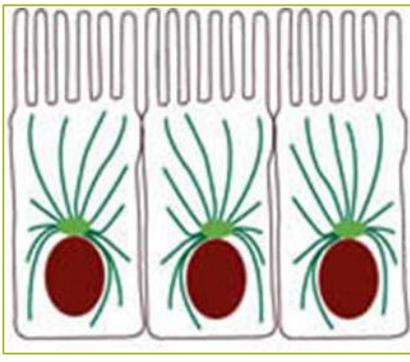
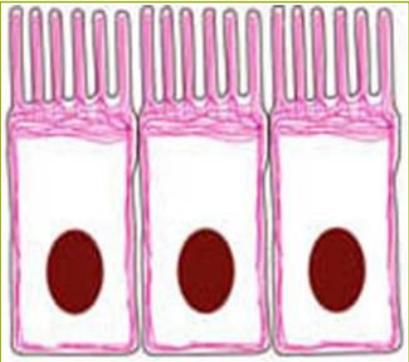
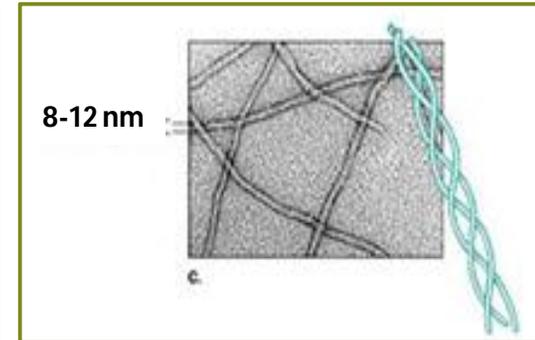
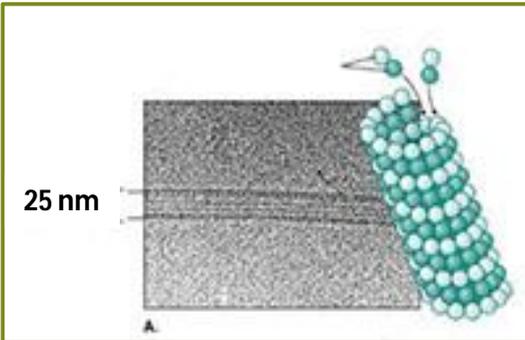
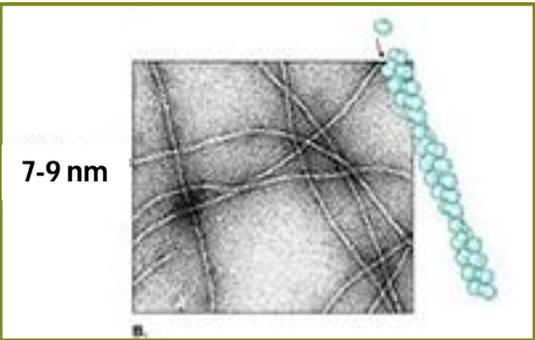
AKTINSKI FILAMENTI

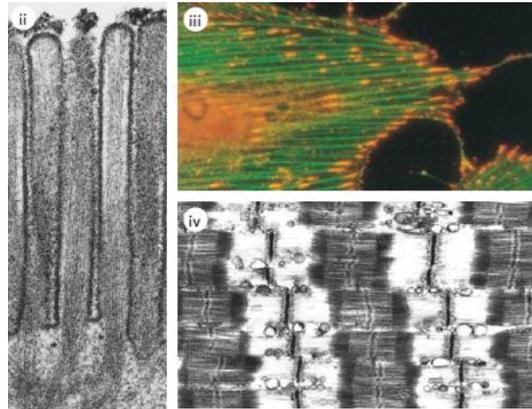
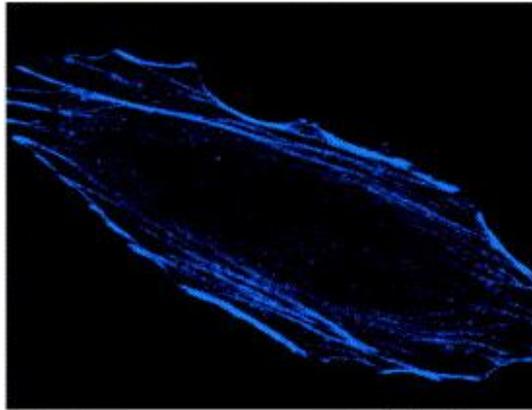
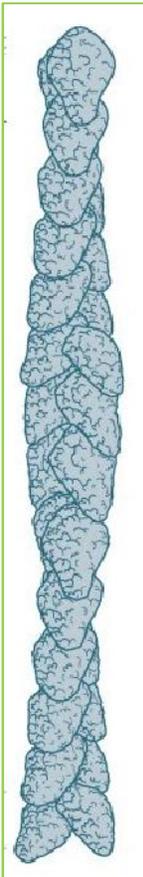
MIKROTUBULE

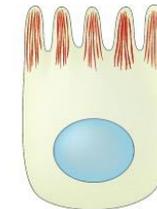
INTERMEDIJARNI FILAMENTI

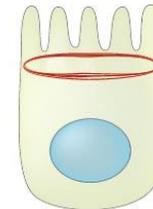
AKTINSKI FILAMENTI

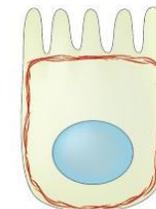
- Prisutni kod svih eukariotskih ćelija
- Tanki, fleksibilni heliksni filamenti
- Linearni ili granati
- Organizovani u snopove, 2D ili 3D mreže

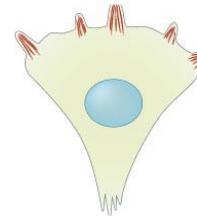
Mikroresice

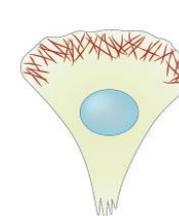
Adhezije

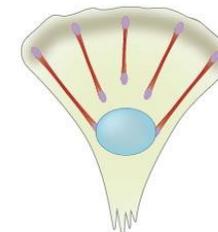
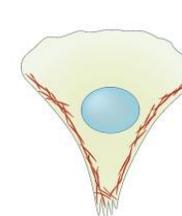
Submembranski
citoskelet

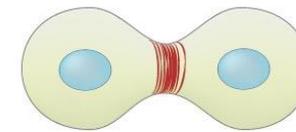
Filopodije

Lamellipodium

Veze ćelija sa VCM

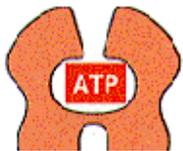
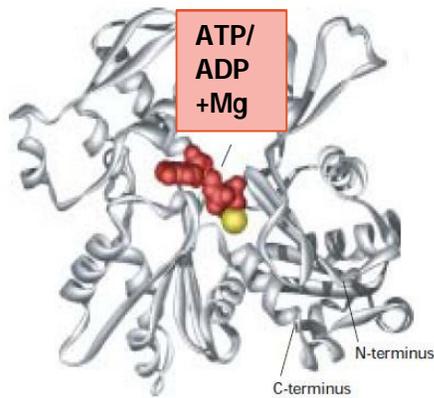

Kontraktilni prsten
(citokineza)

FUNKCIJE:

- Submembranski citoskelet većine ćelija ("korteks") – oblik i čvrstina ćelije
- Adhezivne veze ćelije sa okolinom
- Kretanje ćelije – lamelipodije, filopodije
- Endocitoza – pseudopodije, makropinocitoza, uvrati
- Kontraktilni citoskelet – mišićne i nemišićne ćelije

Struktura aktinskog filameta

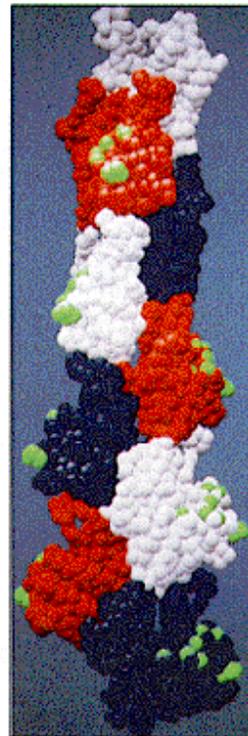

G-aktin

F-aktin

(D)

Monomer – **G-aktin** (*globularni a.*)

- Evolutivno vrlo konzerviran
- Kod svih eukariota
- tri izoforme kod kičmenjaka: α -aktin – mišićne ćelije, β - i γ -aktin – ostale ćelije
- ATP-azna aktivnost

Polimer – **F-aktin** (*filamentozni a.*) – polarizovan:

- (+) KRAJ – brzo-rastući
- (-) KRAJ – sporo-rastući

monomer

polimer

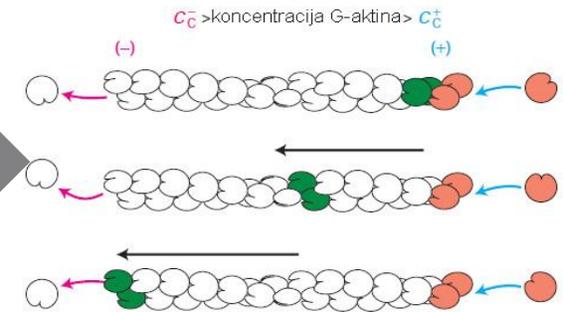
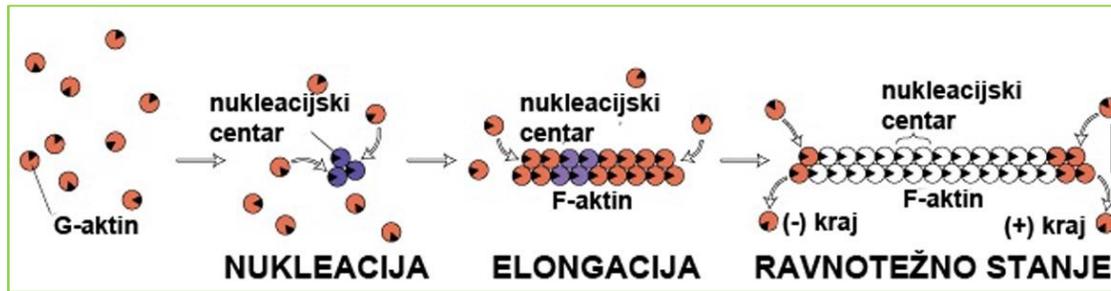
ATP-G aktin

ATP-F aktin

ADP-G aktin

ADP-F aktin

Dinamika aktinskog filameta

- *In vitro*, AF moгу da nastanu spontano (uz dovoljno G-aktina, ATP i Mg) ali je potrebno da nastane stabilno „seme“ AF – nukleacijski centar (trimer G-aktina) – **nukleacija AF**
- Nakon toga, počinje brzo dodavanje novih G-aktina – **elongacija AF**, sve dok se ne dostigne koncentracija slobodnog G pri kojoj su brzina polimerizacije na (+) kraju i brzina depolimerizacije na (-) kraju izjednačene – **ravnotežno stanje** („treadmilling“).

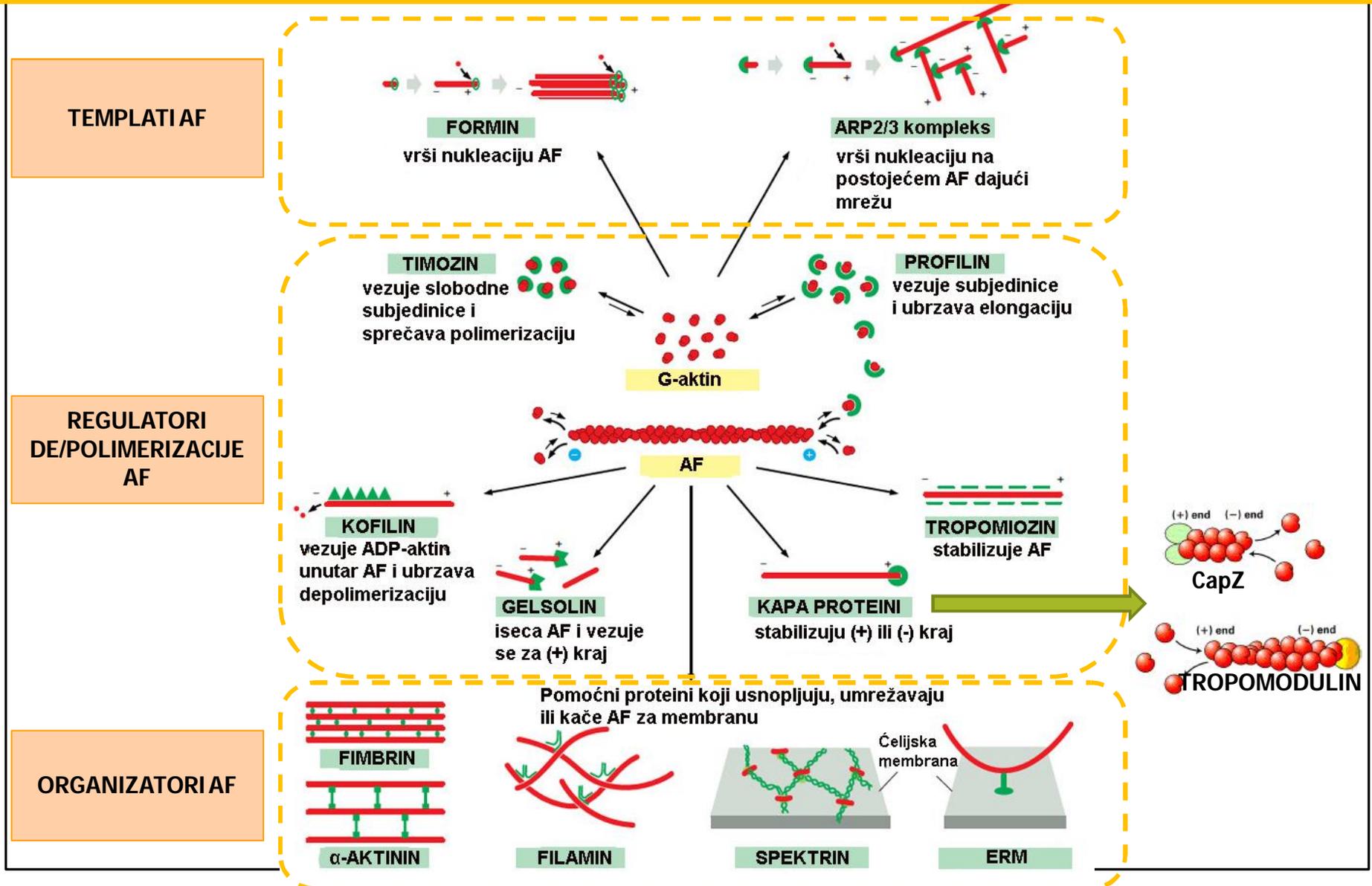
„treadmilling“ – stabilna izmena subjediniца, bez rasta i skraćivanja AF

Da li se u ćeliji AF formiraju spontano?

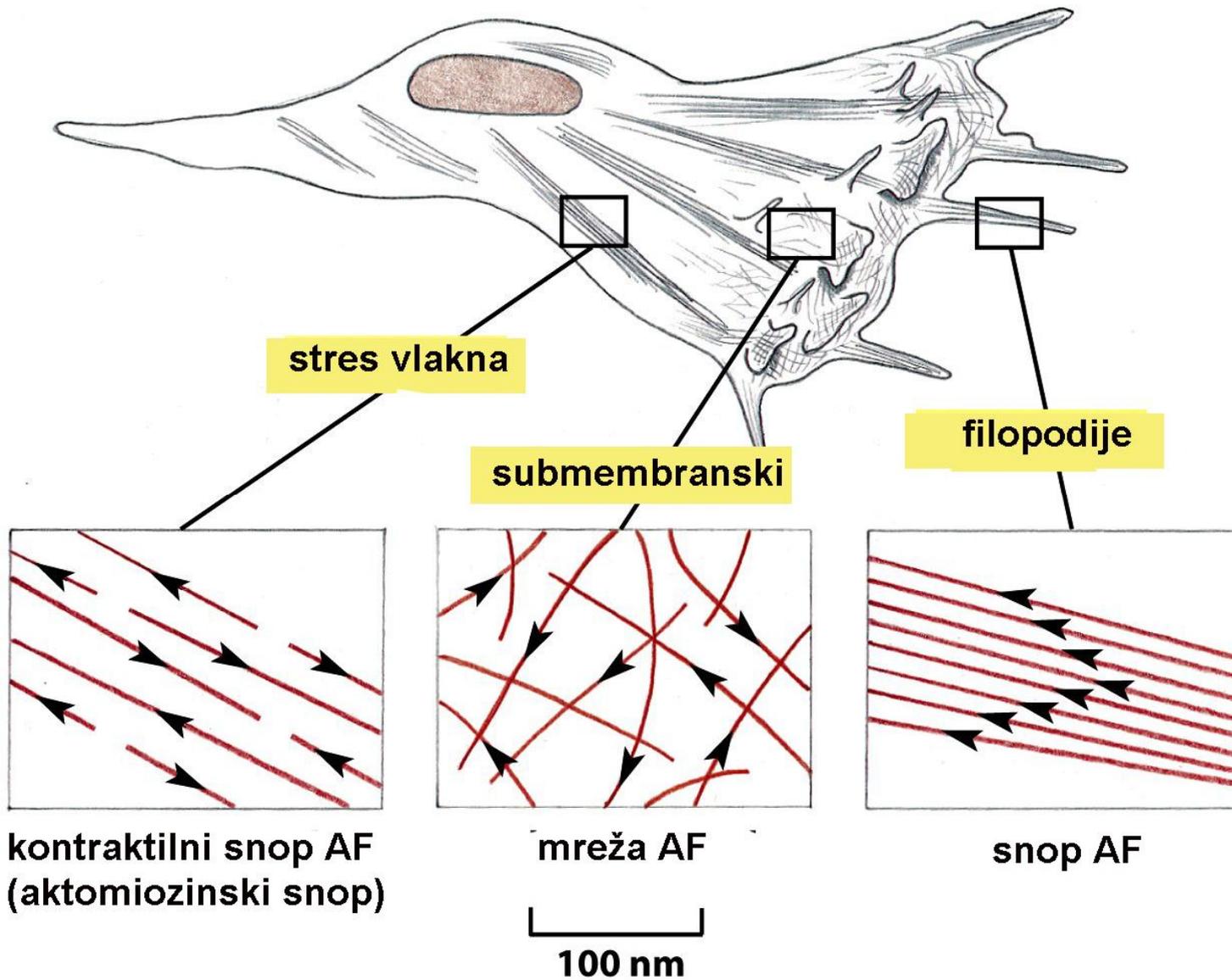
NE! Gde će se i u kojoj meri dešavati de/polimerizacija u ćeliji precizno je regulisano!

Prateći proteini AF

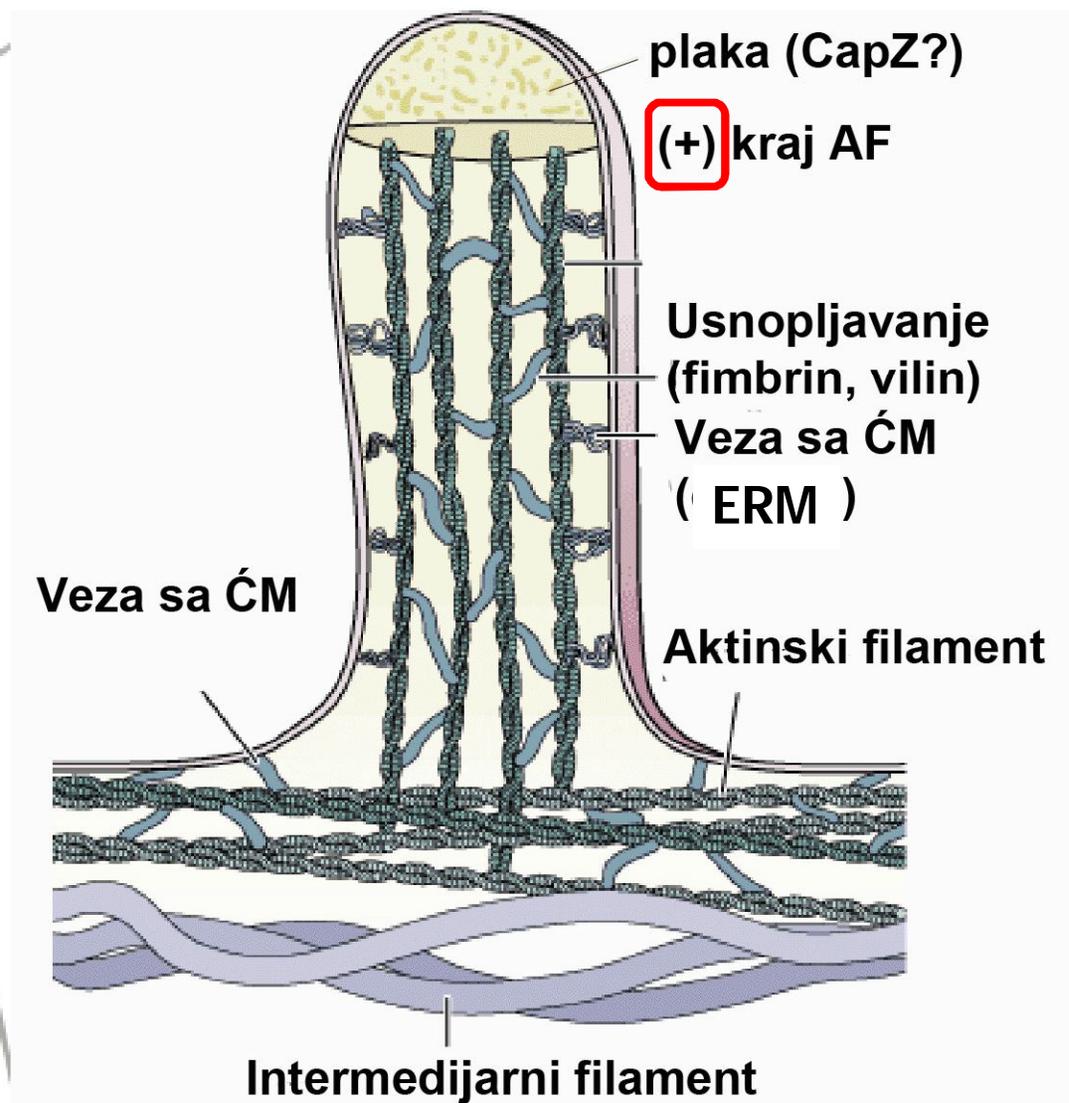
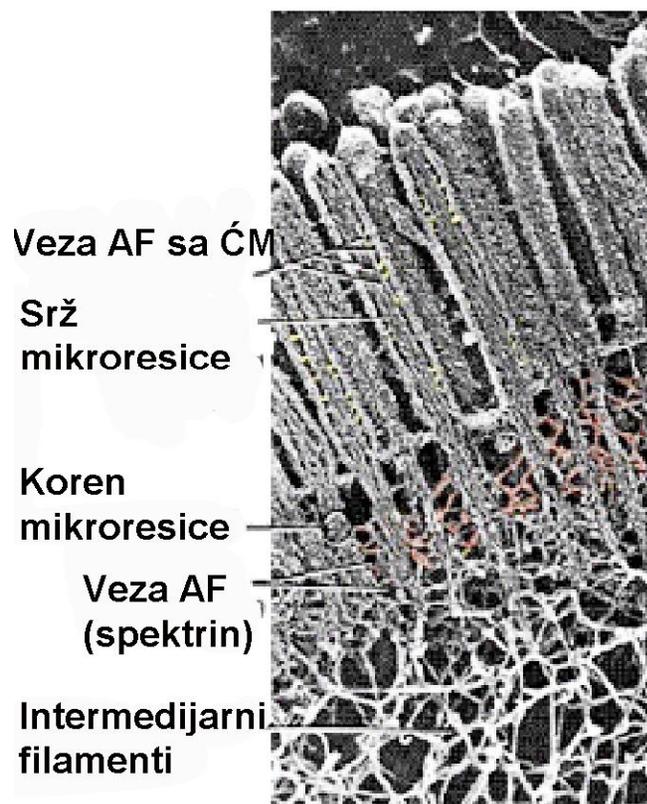
1. PROTEINI STRUKTURNOG USPOSTAVLJANJA I ODRŽAVANJA AF

Organizacija aktinskih filamenata u ćeliji

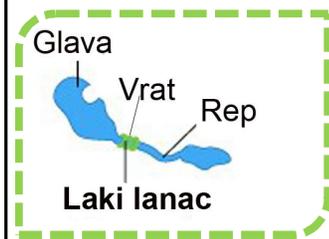

Specifično uređen aktinski citoskelet - MIKRORESICA

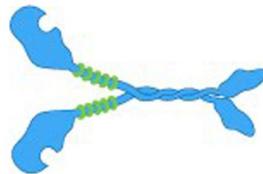

Prateći proteini AF

2. MOLEKULSKI MOTORI AF - MIOZINI

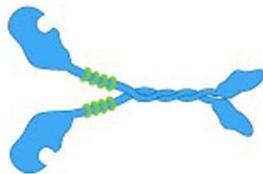
Miozin I

Miozin VII

Miozin II

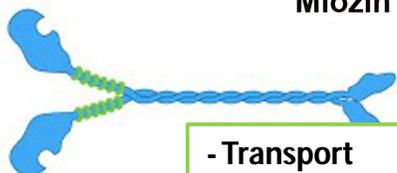

Miozin VIII

- mišićni miozin II – kontrakcija
- nemišićni miozin II – citokineza (kontraktilni prsten)

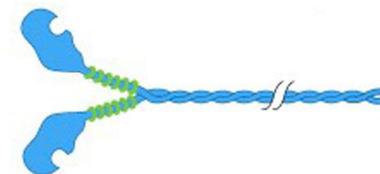

Miozin IX

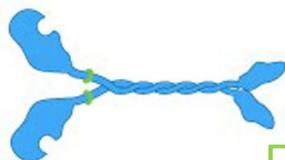

Miozin V

- Transport organela/vezikula

Miozin XI

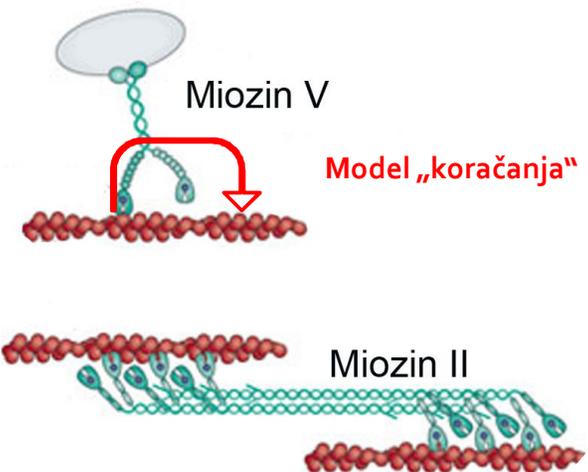
Miozin VI

- Fagocitoza

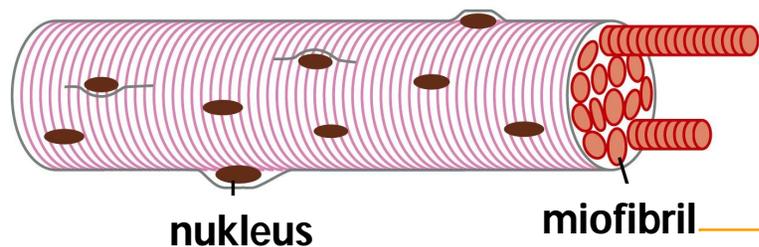
Miozin XIV

- Velika familija motornih proteina
- Kreću se duž AF ka (+) kraju (izuzetak miozin VI)
- ATPazna aktivnost – energiju ATP hidrolize koriste za mehanički rad – pomeraj duž AF
- Različite funkcije:
  - Kontrakcija mišićne ćelije
  - Transport organela/vezikula
  - Ćelijska migracija
  - Citokineza (kontraktilni prsten)
  - Fagocitoza...

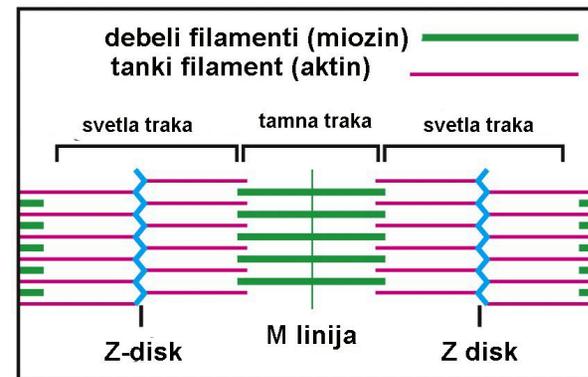

ULOGA MIOZINA I AF U ČELIJSKOJ LOKOMOCIJI

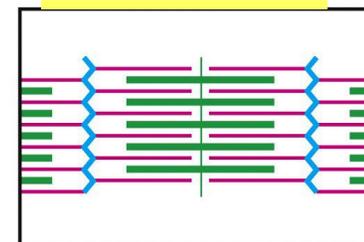
Kontraktilna jedinica poprečno-prugastih mišićnih ćelija-SARKOMERA

Miofibril – sarkomerni niz

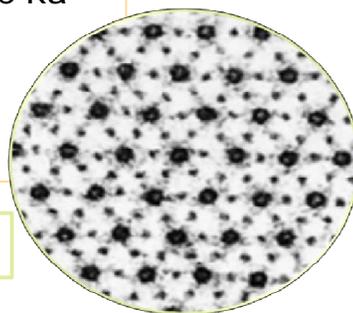
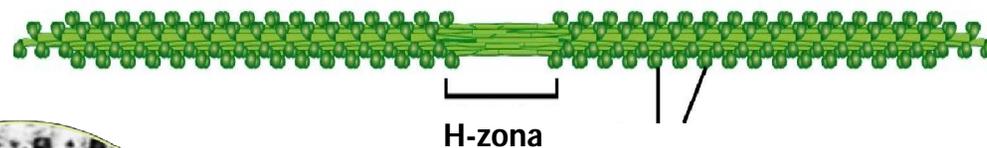

SARKOMERA

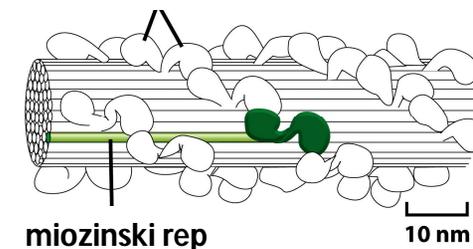

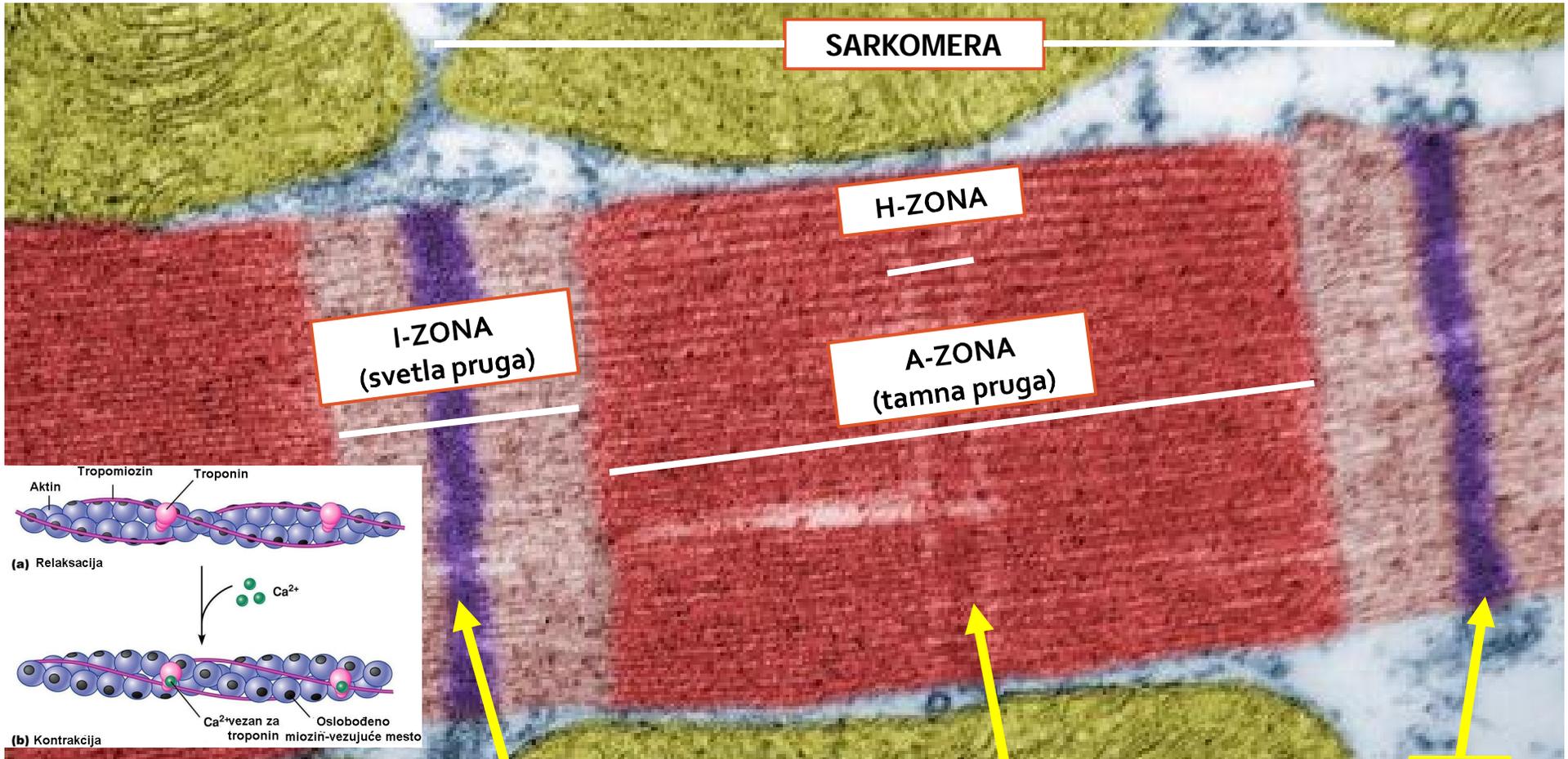
GRAĐA SARKOMERE

- **Tanki aktinski filamenti**
  - (+) krajem ukotvljeni u Z-disk
- **Debeli miozinski filamenti (miozin II)**
  - U središnjem delu sarkomere
  - Bipolarni – glave orjentisane ka krajevima sarkomere
- Parakristalna uređenost AF i MF

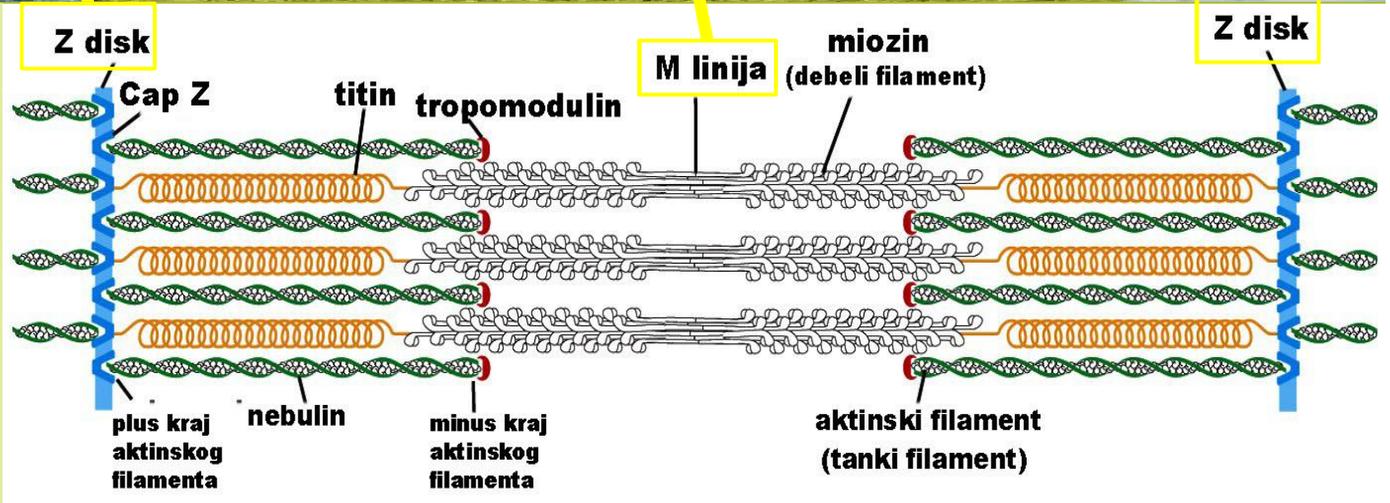

6 AF oko 1 MF

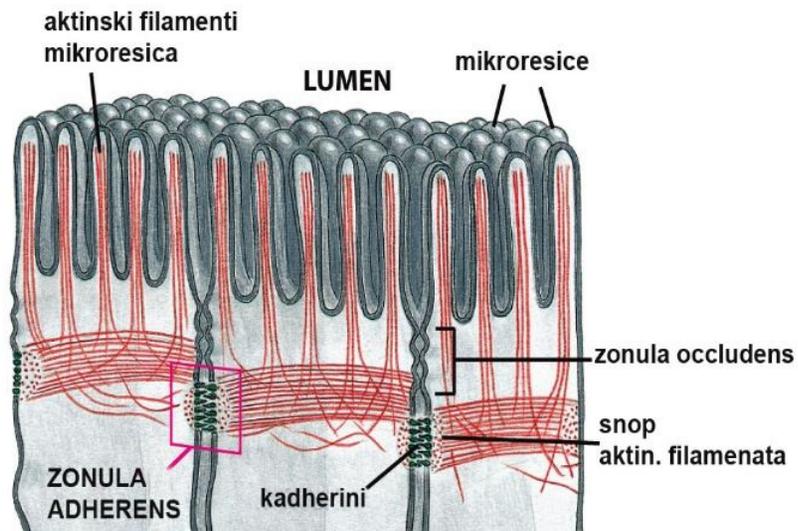

- **CapZ** – štiti (+) kraj AF
- **Tropomodulin** – štiti (-) kraj AF
- **Troponin i tropomiozin** - štite AF od vezivanja miozinskih glava
- **Nebulin** - prati i određuje dužinu AF
- **Titin** – prati MF i ukotvljuje se u Z disk, sprečava njihovo preterano istežanje

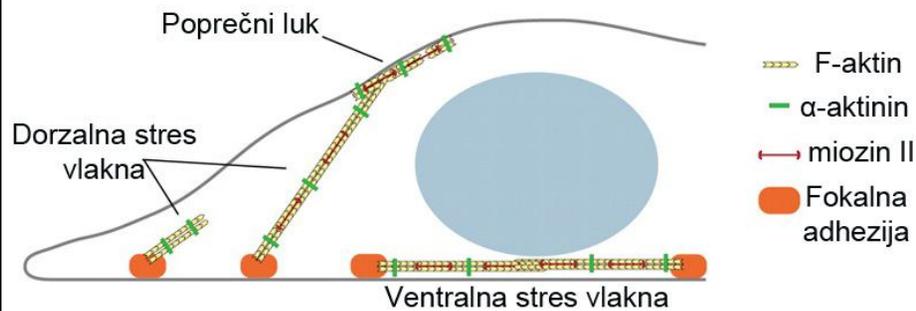

ULOGA MIOZINA I AF U ĆELIJSKOJ LOKOMOCIJI

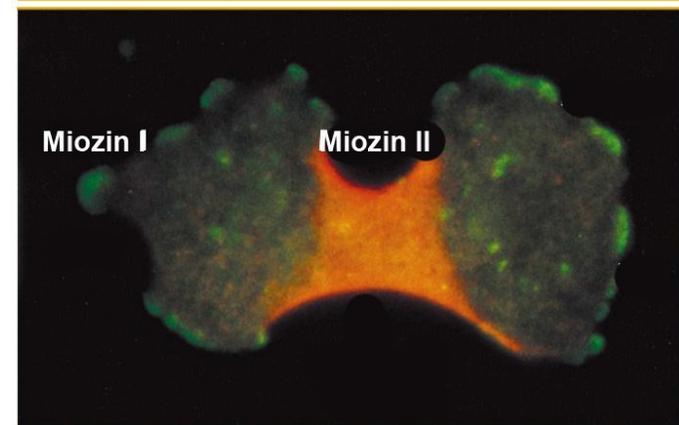
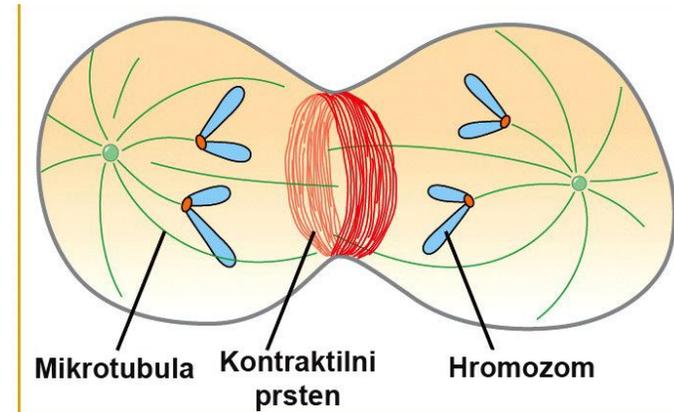
- Kontraktilni aktomiozinski snopovi nemišićnih ćelija-

Adhezivni pojas – zonula adherens

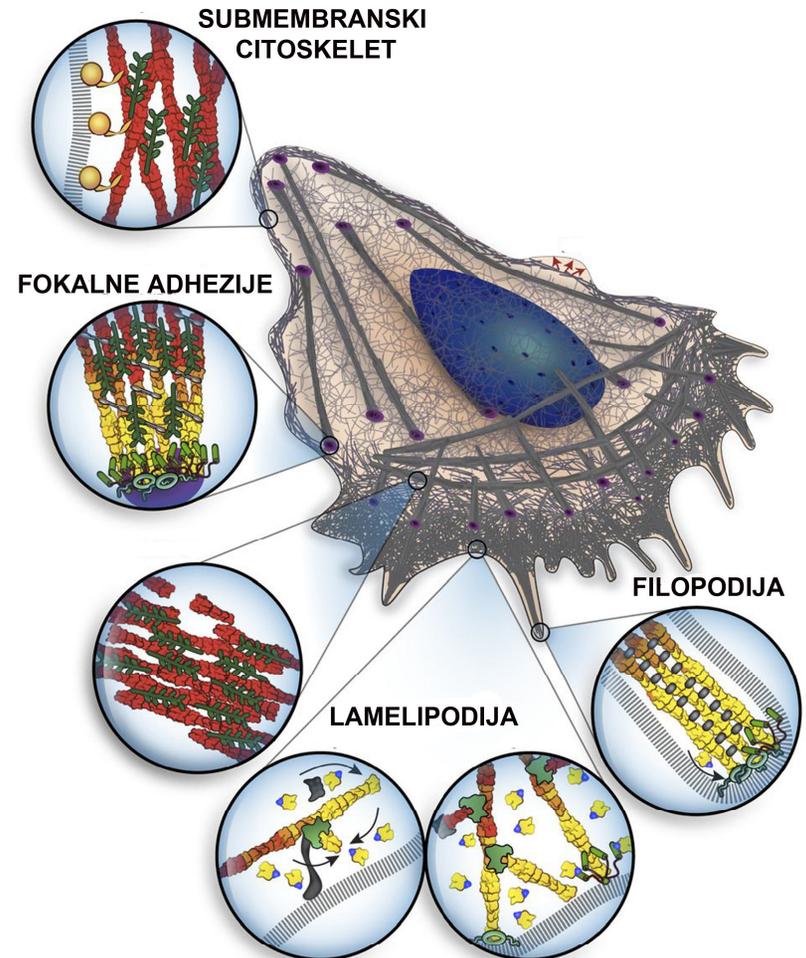
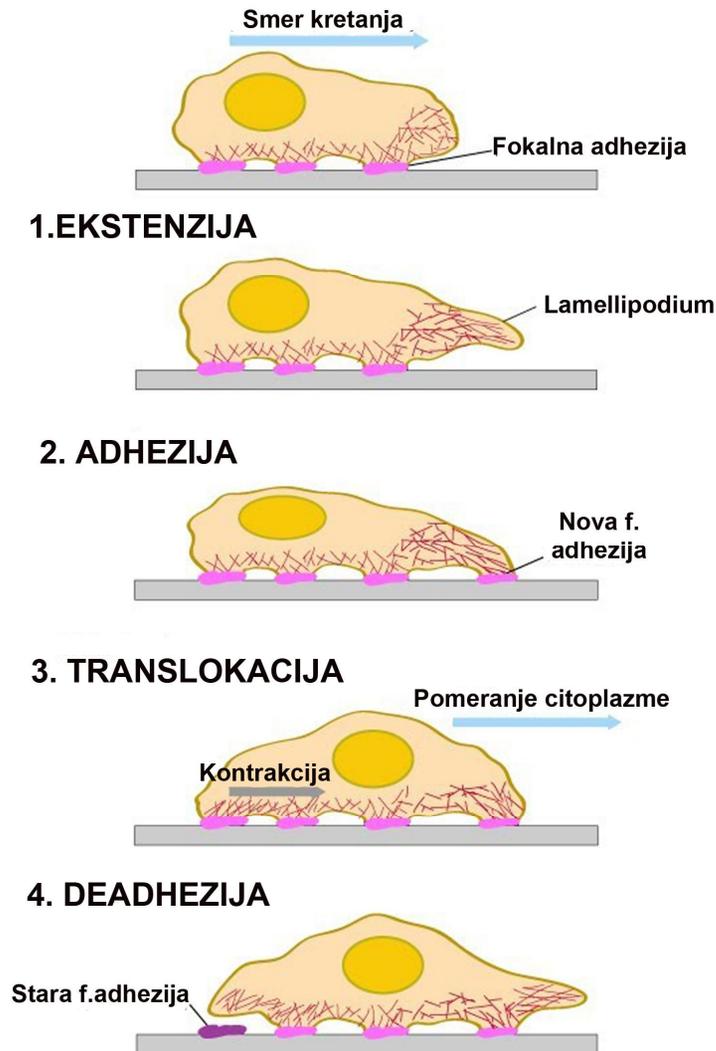
Stres vlakna – fokalne adhezije

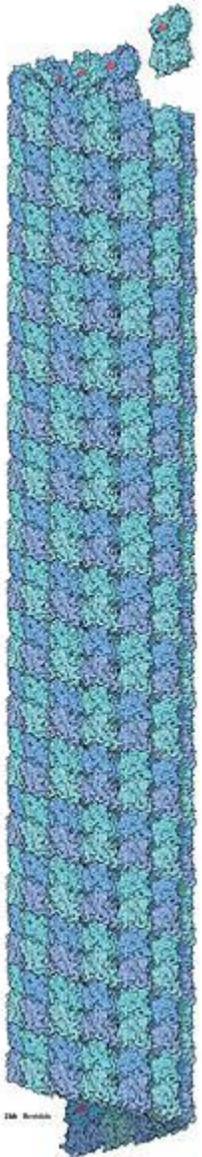
Kontraktilni prsten - deoba

ULOGA MIOZINA I AF U ĆELIJSKOJ LOKOMOCIJI

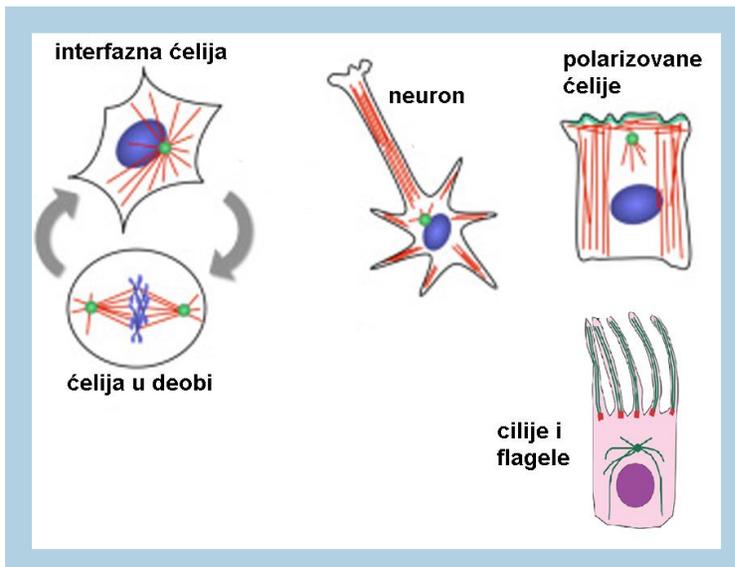
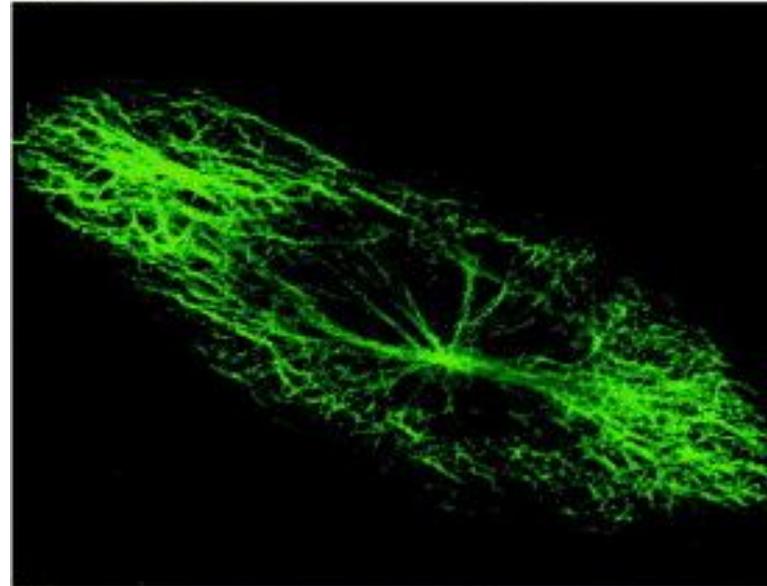
- Ćelijska migracija -

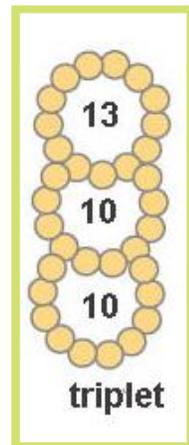
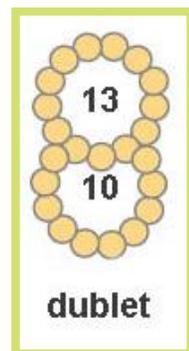
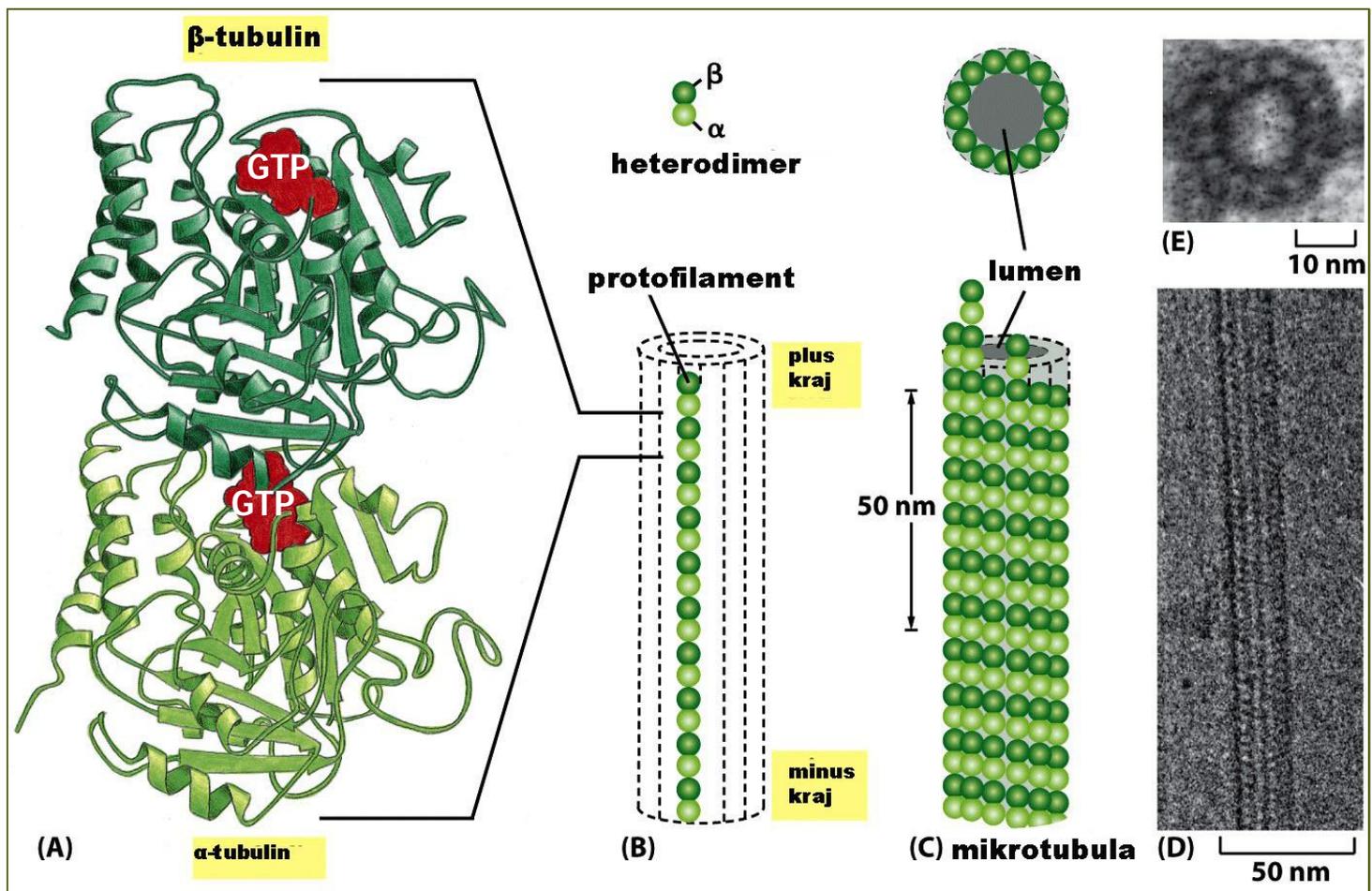
MIKROTUBULE

- Dugačke (do 20 μm), rigidne, šuplje cevaste strukture, ($\emptyset$ 25 μm)
- Pojedinačne ili usnopljene
- FUNKCIJE:
  - Transport organela/vezikula
  - Pozicioniranje organela u ćeliji
  - Održavanje ćelijske strukture
  - Kretanje ćelije
  - Cilije i flagele
  - Deobno vreteno

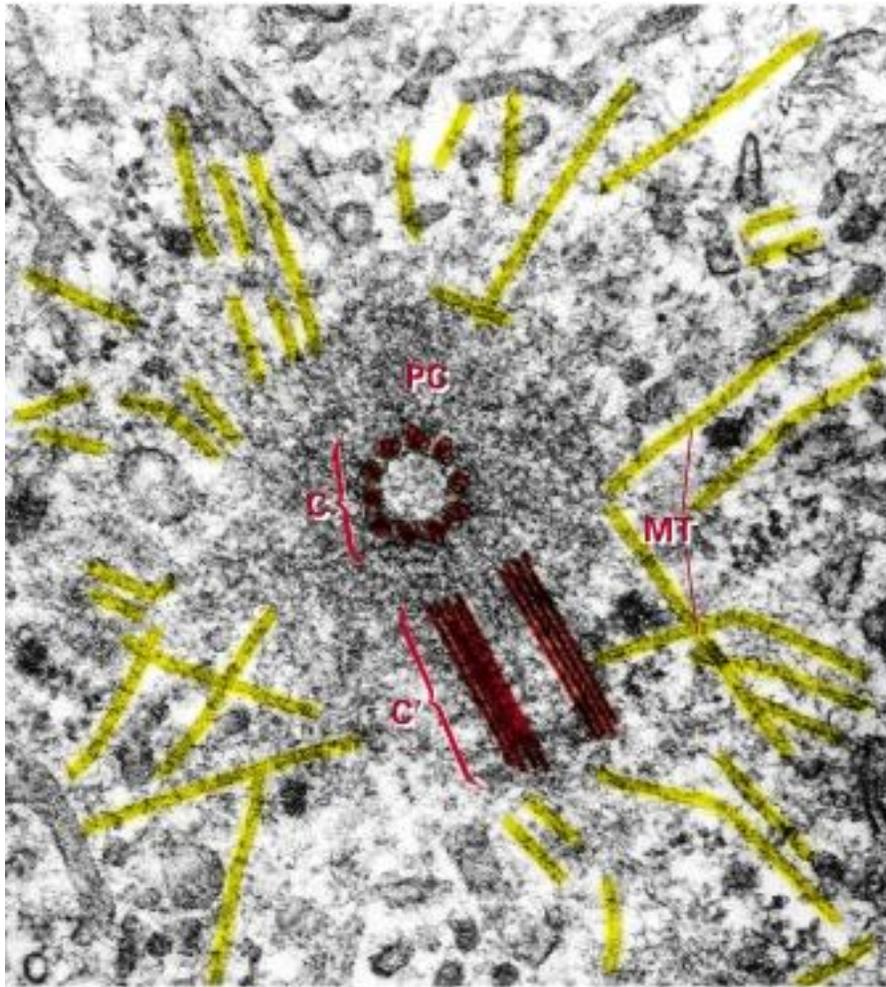

Struktura mikrotubula

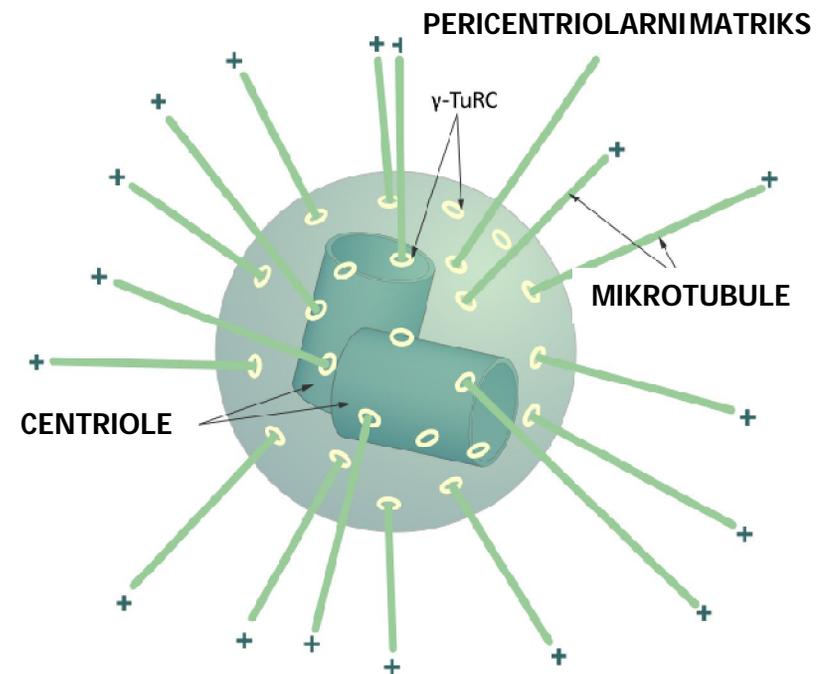
- Izgrađeni od dimera $\alpha\beta$ -tubulina – GTPazna aktivnost
- MT – šuplje cevčice, čiji zid je građen od 13 protofilamenata (nizovi tubulina)
- **Polarizovanost** – (-) kraj – α -tubulin
 (+) kraj – β -tubulin, brži rast

Organizacioni centar mikrotubula - MTOC

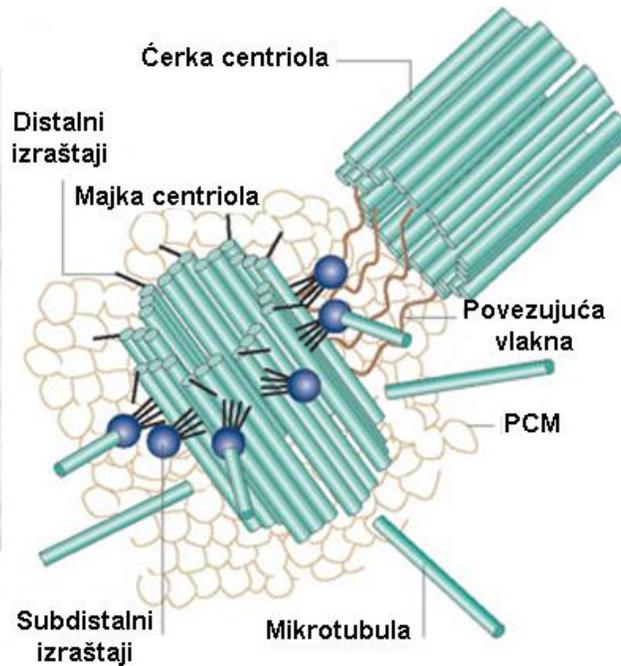
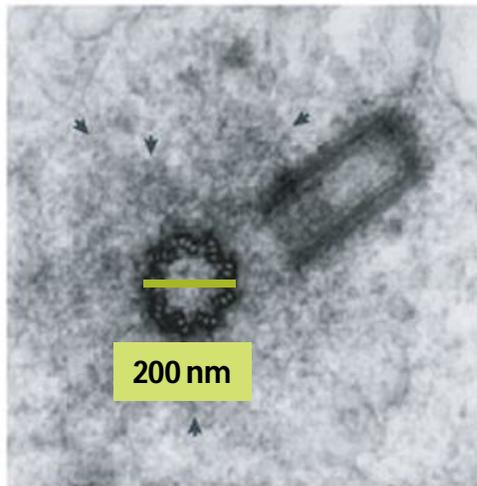

CENTROZOM

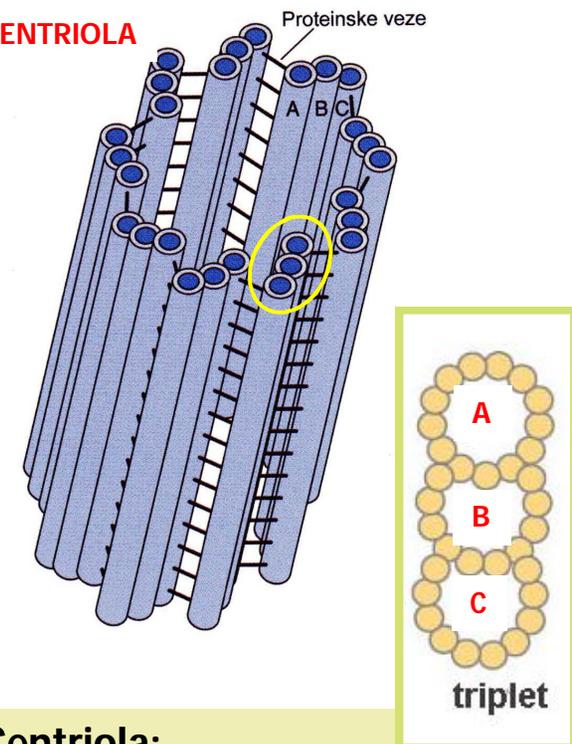
- *In vivo* MT ne nastaju spontano već je njihova nukleacija i elongacija precizno regulisana
- MTOC – centar organizacije i formiranja MT
- Kod ćelija životinja – **centrozom** (citoplazmatske MT) i **bazalno telo** (MT cilija i flagela)

CENTROZOM

CENTRIOLA

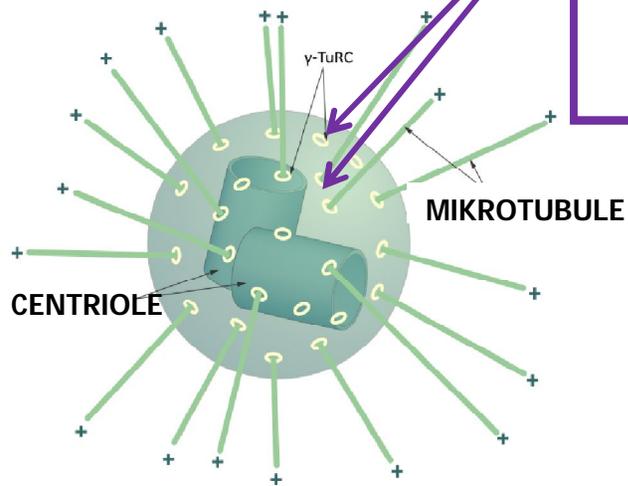
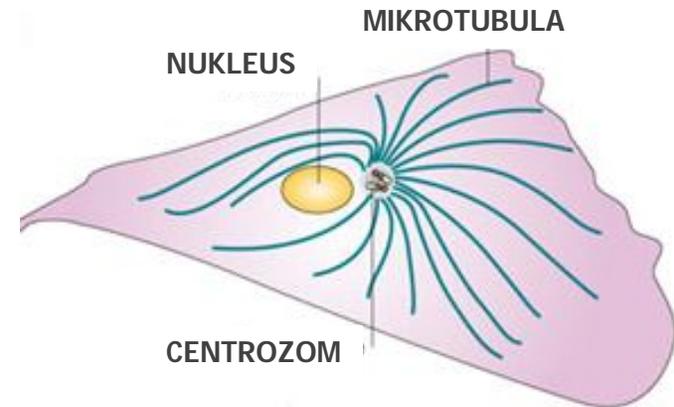
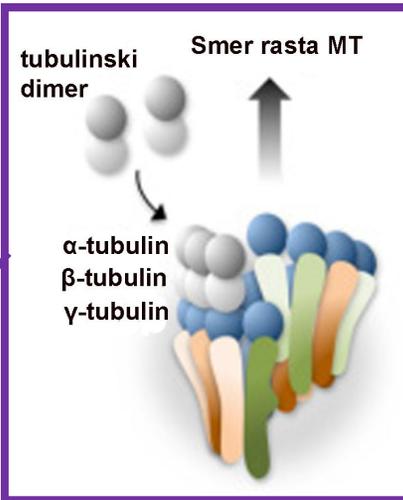

Centrozom:

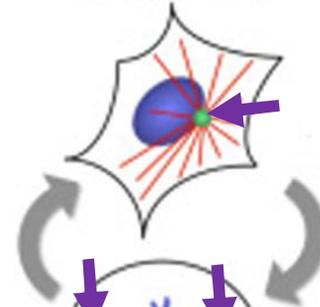
- 2 centriole (majka i ćerka centriola)
- Pericentriolarni matriks

Centriola:

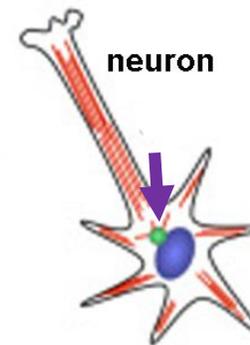
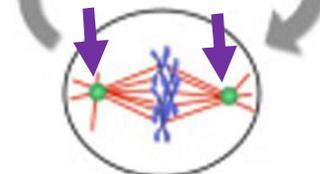
- Kratke cilindrične strukture
- 9 tripleta MT (organizacija 9x3)

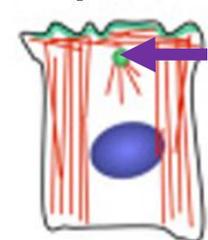
interfazna ćelija

ćelija u deobi

polarizovane ćelije

BAZALNO TELO

cilije i flagele

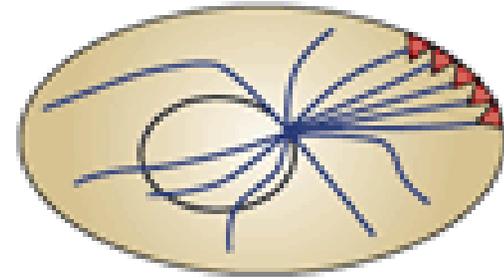
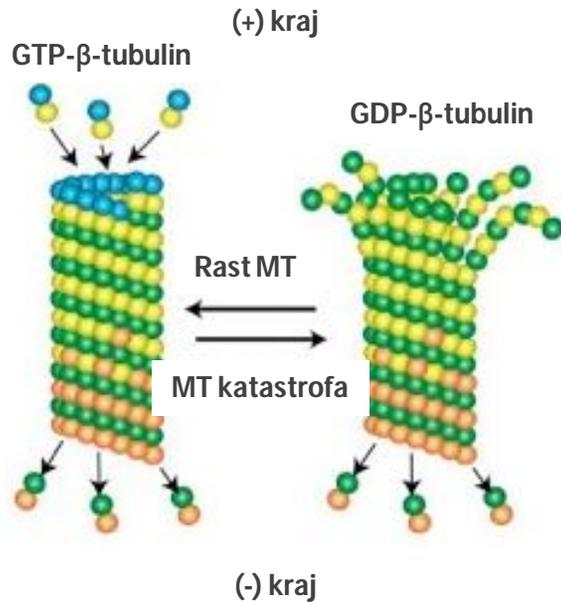
γ -TuRC (*γ -tubulin ring complex*)

- Templat za nukleaciju MT
- (-) kraj MT – ukotvljen u γ -TuRC u pericentriolarnom matriksu
- (+) kraj MT – pruža se ka periferiji ćelije
- **Zrakast raspored MT** (kod mnogih neepitelnih ćelija životinja)

Dinamička nestabilnost mikrotubula

IN VITRO

- MT su veoma nestabilne strukture
- Rast MT zavisi od dostupnosti GTP-tubulinskih dimera

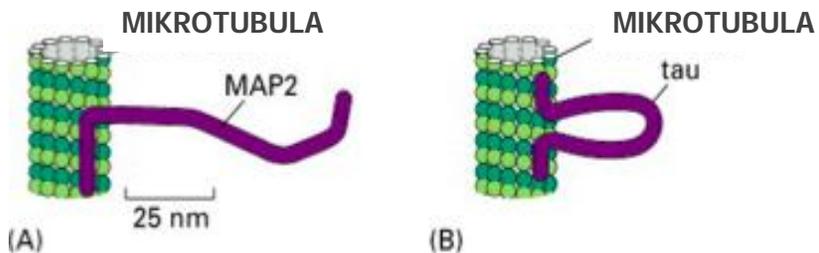
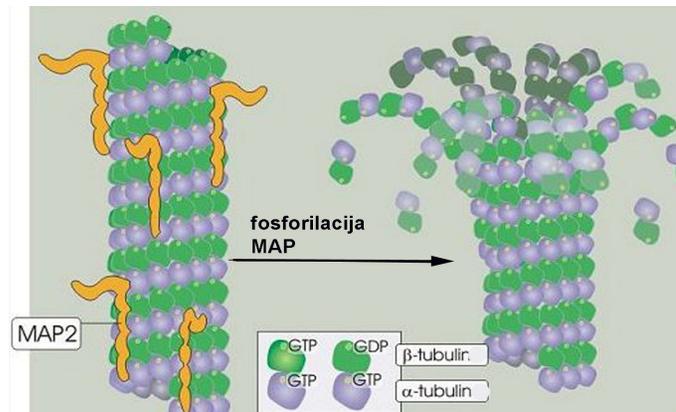
IN VIVO

- **Stabilizacija MT** – zaštita (+) kraja od depolimerizacije
  - Ukotvljavanjem u određene ćelijske strukture (organele, submembranski aktinski citoskelet, kinetohori)
  - Pratećim proteinima MT

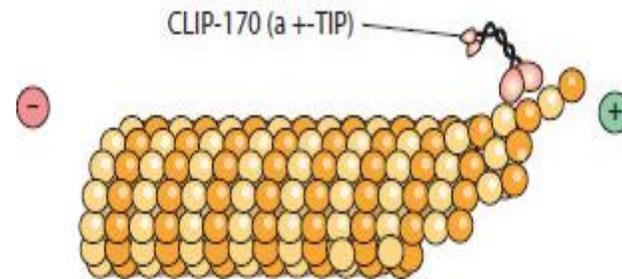
Prateći proteini mikrotubula

1. PROTEINI STRUKTURNOG USPOSTAVLJANJA I ODRŽAVANJA MT

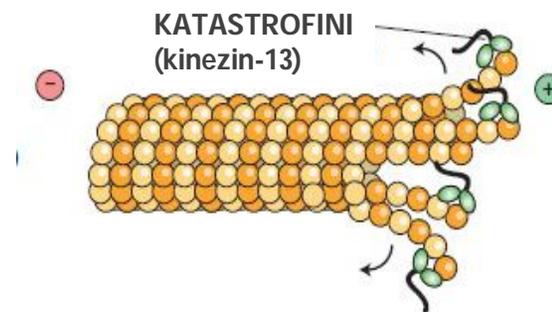
- ❖ **MAP (Mikrotubulama Asocirani Proteini)** koji stabilizuju MT i omogućavaju njihovo usnopljanje

- ❖ **(+) TIP - Proteini** koje stabilizuju (+) kraj MT i olakšavaju njihovo ukotvljanje

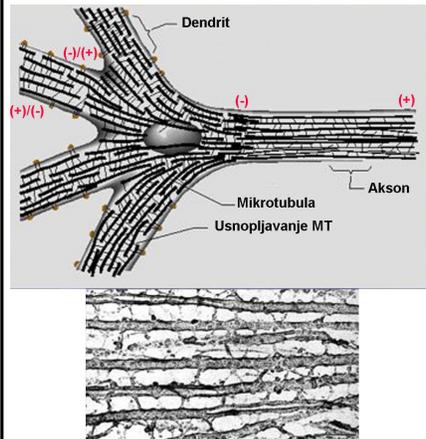
- ❖ **Proteini** koji destabilizuju MT

Prateći proteini mikrotubula

2. MOLEKULSKI MOTORI MT

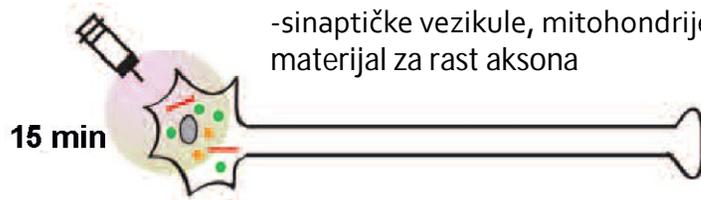
MODEL ZA IZUČAVANJE
TRANSPORTA DUŽ MT – akson

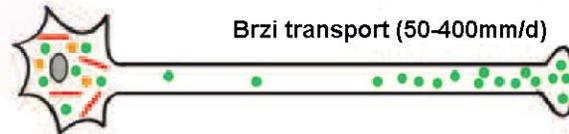
ANTEROGADNI TRANSPORT

-sinaptičke vezikule, mitohondrije,
materijal za rast aksona

15 min

3h

Brzi transport (50-400mm/d)

vezikule

5 dana

Srednje brz transport

organele

15 dana

Spori transport (0.2-1 mm/d)

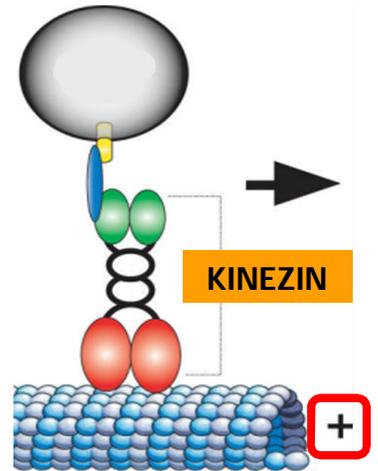
tubulin,
IF

25 mm

50 mm

RETROGRADNI TRANSPORT

-endozomi, organele...

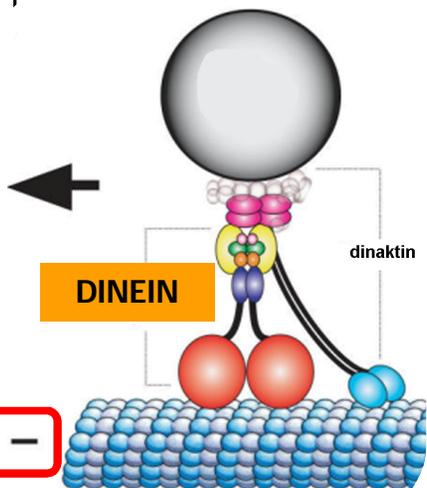
KINEZIN

+

DINEIN

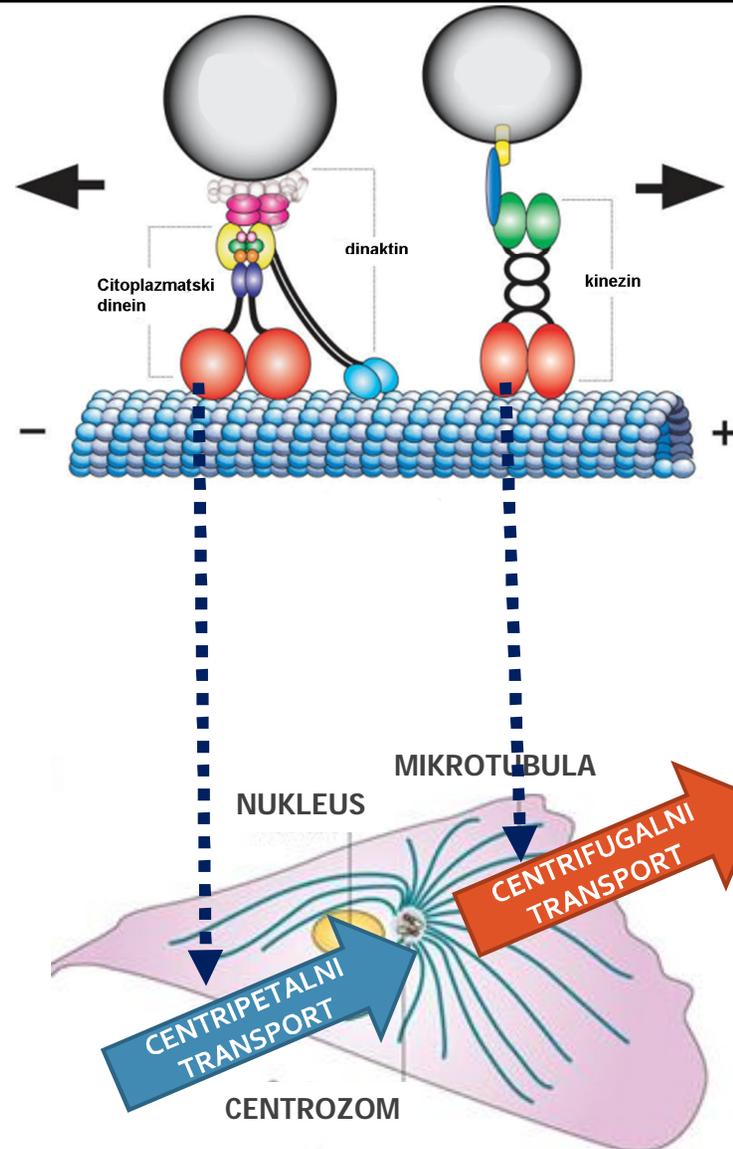
dinaktin

-

DINEIN

- Veliki molekuli
- Glaveni domen vezuje MT i vrši hidrolizu ATP
- Ne vezuju materijal koji transportuju direktno već putem dinaktina
- Najbrži motorni proteini
- Razlikujemo:
  - *Citoplazmatski d.*
  - *Aksonemalni (cilijarni) dinein*

KINEZINI

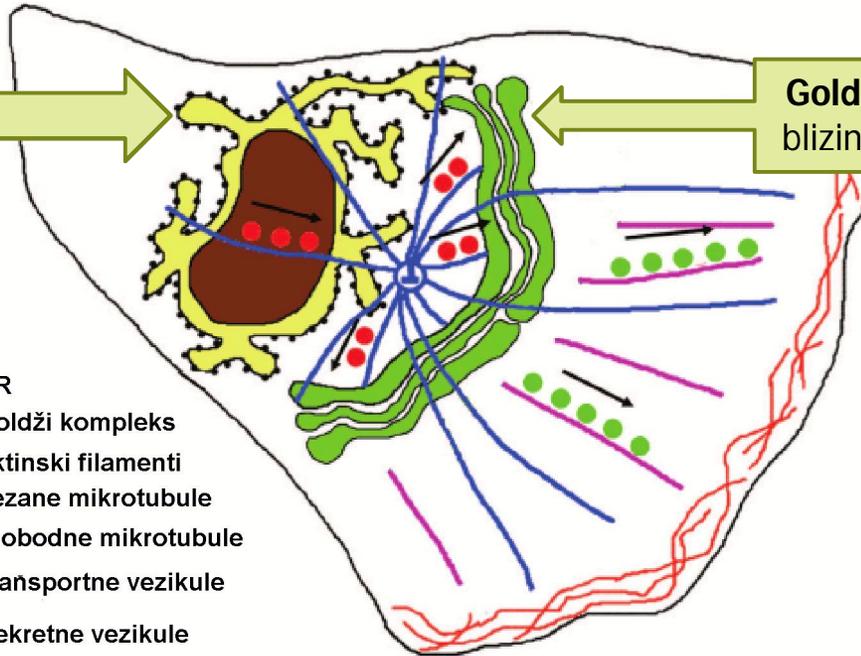
- Glaveni domen vezuje MT i vrši hidrolizu ATP
- Vratni region – konformaciona promena odgovorna za „koračanje“ duž MT
- Repni region – kačenje za materijal koji transportuje
- 14 klasa – većina vrši transport ka (+) kraju MT, izuzeci: kinezin-14 – ka (-) kraju (deobno vreteno), kinezin-13 – destabilizuju (+) kraj MT - katastrofini

Uloga mikrotubula u pozicioniranju organela

ER – pruža se od nukleusnog ovoja do ćelijske membrane (kinezin)

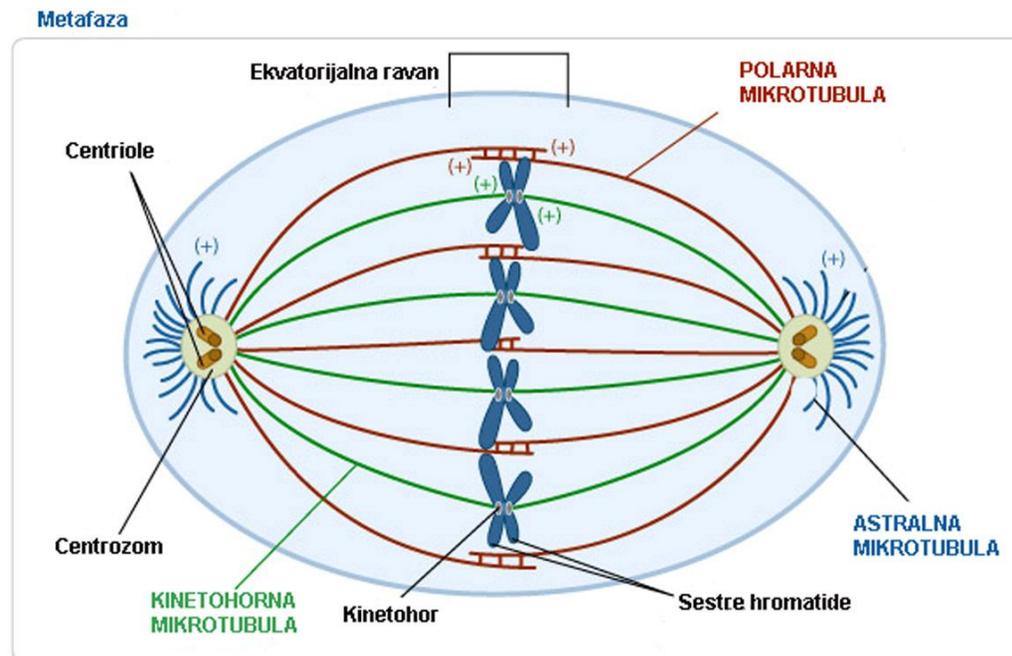
Goldži – pozicioniran u blizini nukleusa (dinein)

- ER
- Goldži kompleks
- Aktinski filamenti
- Vezane mikrotubule
- Slobodne mikrotubule
- Transportne vezikule
- Sekretne vezikule

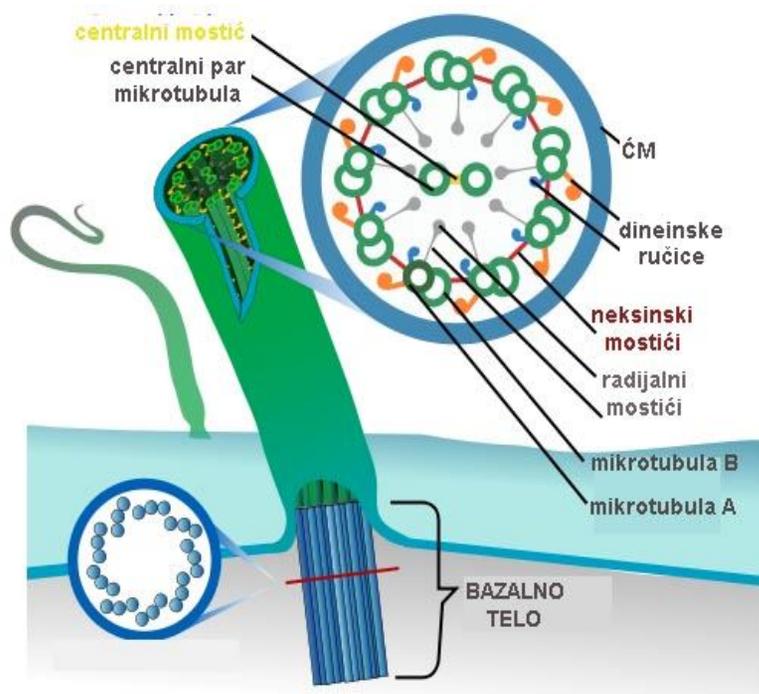
Specifično uređen mikrotubularni citoskelet

DEOBNO VRETENO

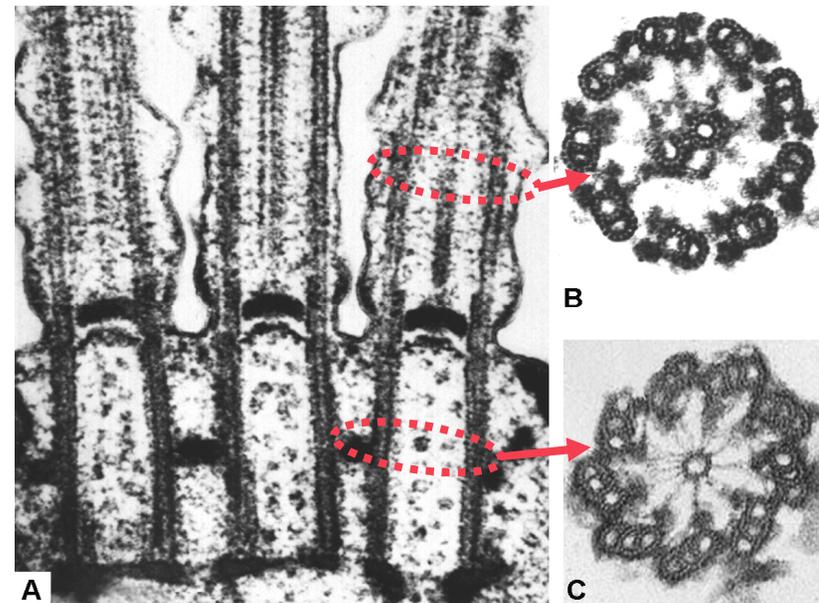

Specifično uređen mikrotubularni citoskelet

CITOSKELET CILIJA I FLAGELA - AKSONEMA

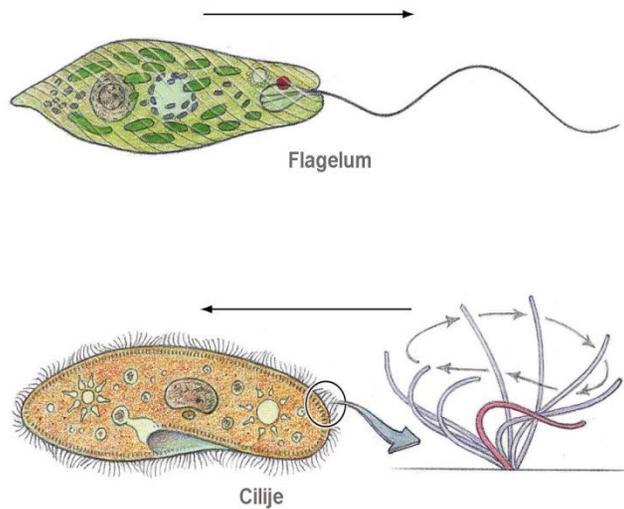

TELO CILIJE/BIČA
organizacija **9X2+(1+1)**

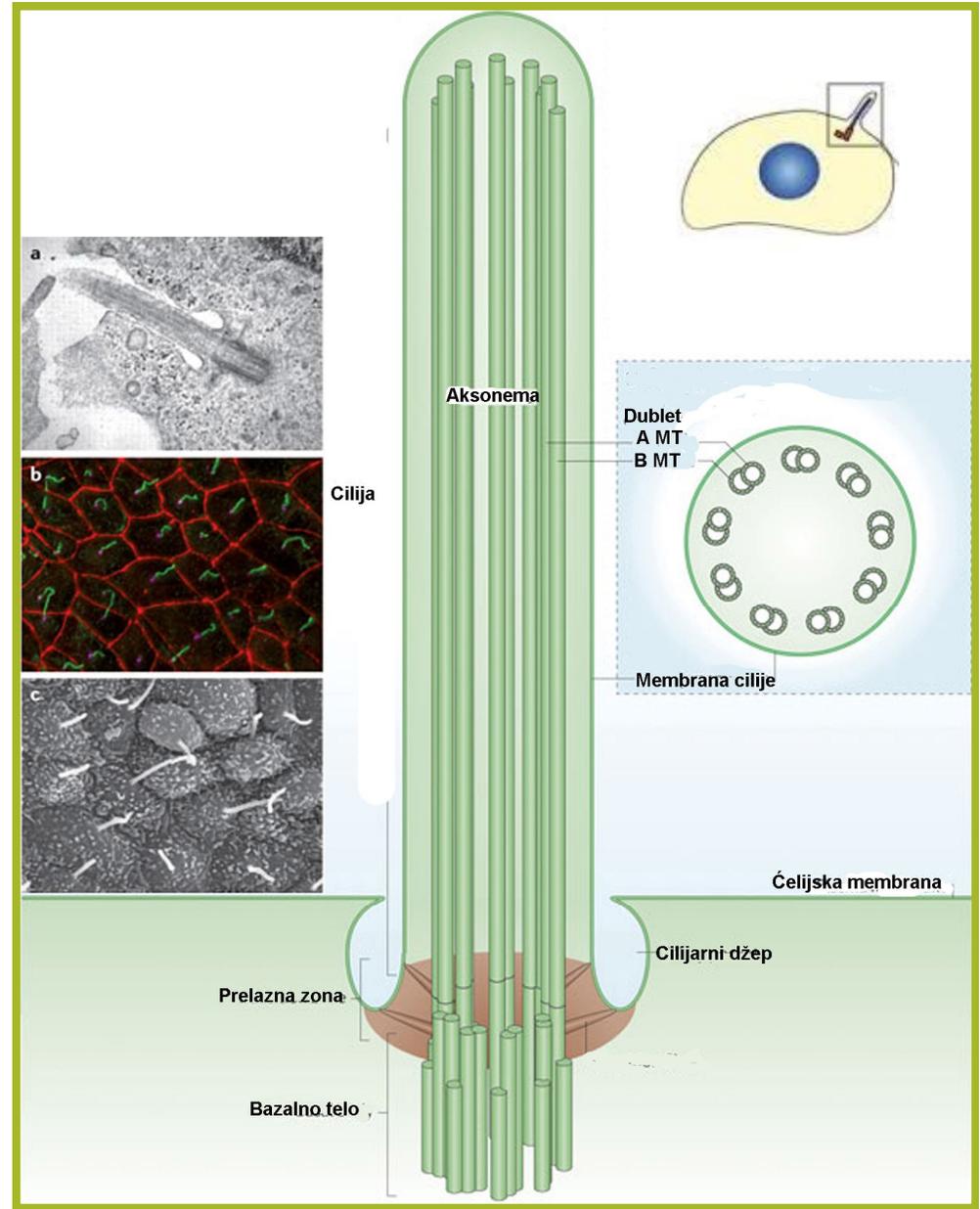

BAZALNO TELO
organizacija **9X3**

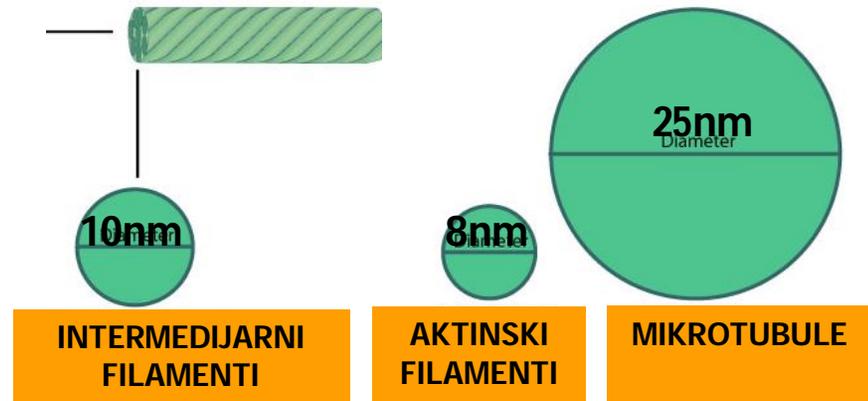
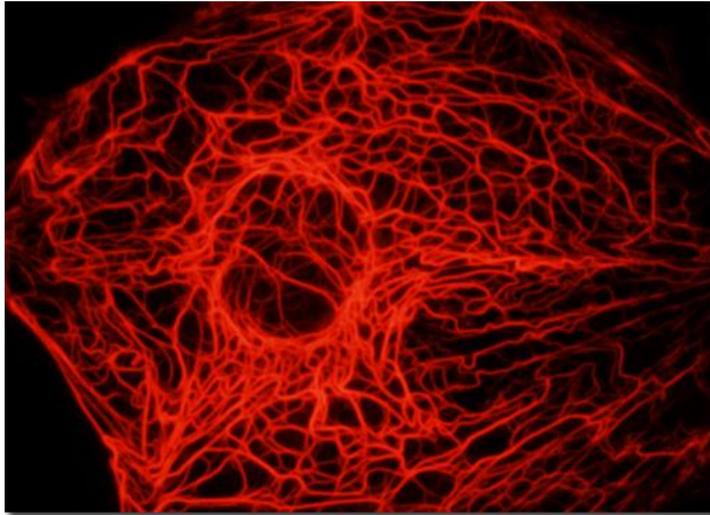
- Cilije (treplje) – mnoge protozoe i trepljasti epitel (respiratorni trakt, jajovodi)
- Flagele (bičevi) – mnoge protozoe, spermatozoidi
- Pokretni ćelijski izraštaji, obavijeni ćelijskom membranom
- Srž cilije/biča – **aksonema** – specifično uređen MT citoskelet
- **Kretanje cilije/biča** – aksonemalni dinein
- **Bazalno telo** – MTOC cilije/biča

- Funkcija cilija i bičeva – **kretanje** ćelije ili **pokretanje** sadržaja duž lumena (trepljasti epitel)
- **IZUZETAK – Primarna cilija**
  - nepokretna
  - kod većine ćelija
  - „Ćelijska antena“ – detekcija promena u okolini
  - Primeri:
    - *olfaktorni neuroni*
    - *čepići i štapići retine*
    - *izvodni kanali bubrega...*

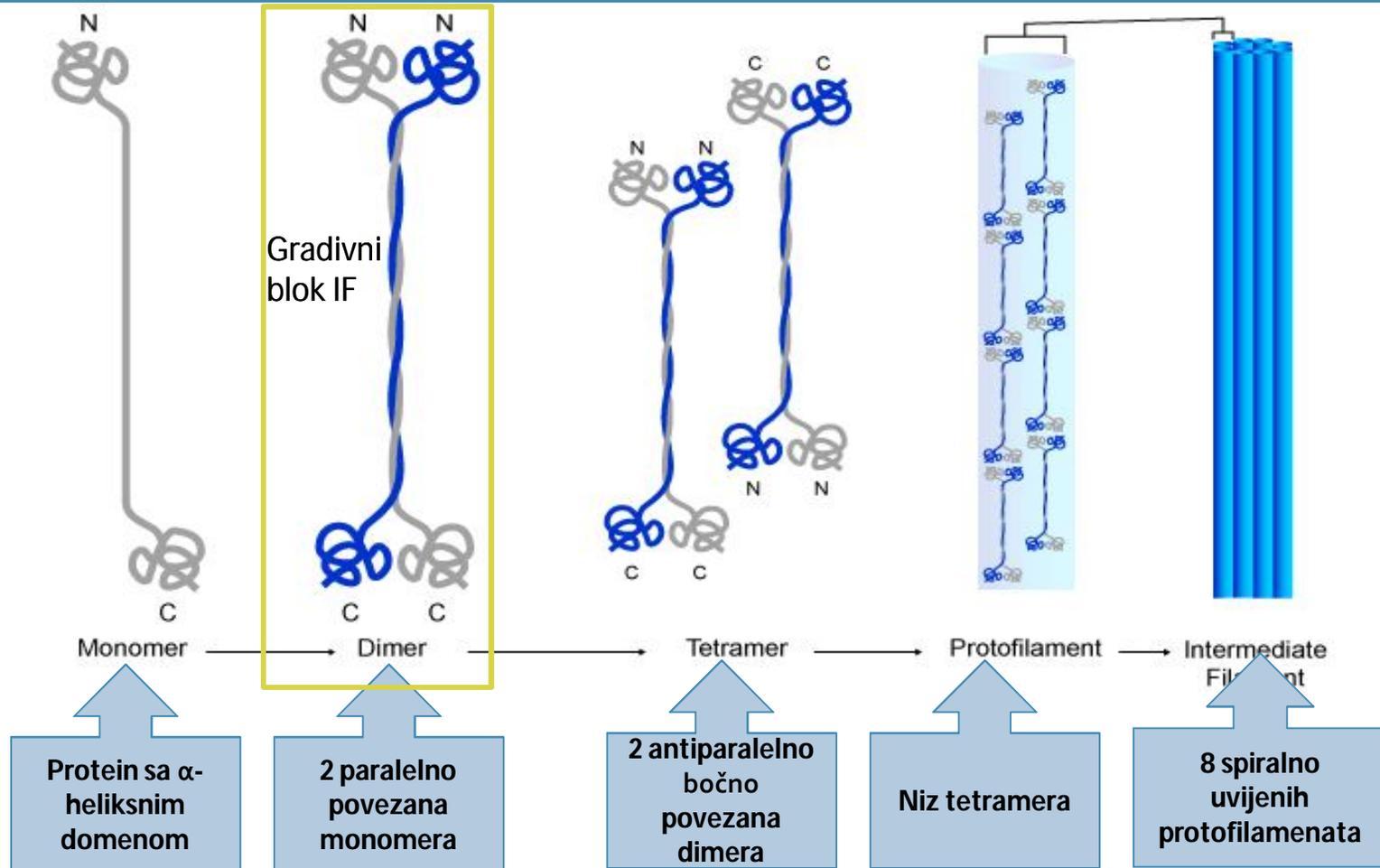
INTERMEDIJARNI FILAMENTI

SPECIFIČNOSTI INTERMEDIJARNIH FILAMENATA

1. Heterogena grupa proteina – tkivna specifičnost
2. Za razliku od MT i AF, ne sreću se kod svih eukariota – kičmenjaci, nematode, mekušci
3. Velika čvrstina
4. Nisu polarizovani i njihove subjedinice ne vezuju ATP/GTP
5. Ne poseduju motorne proteine
6. Mnogo su stabilniji od AF i MT

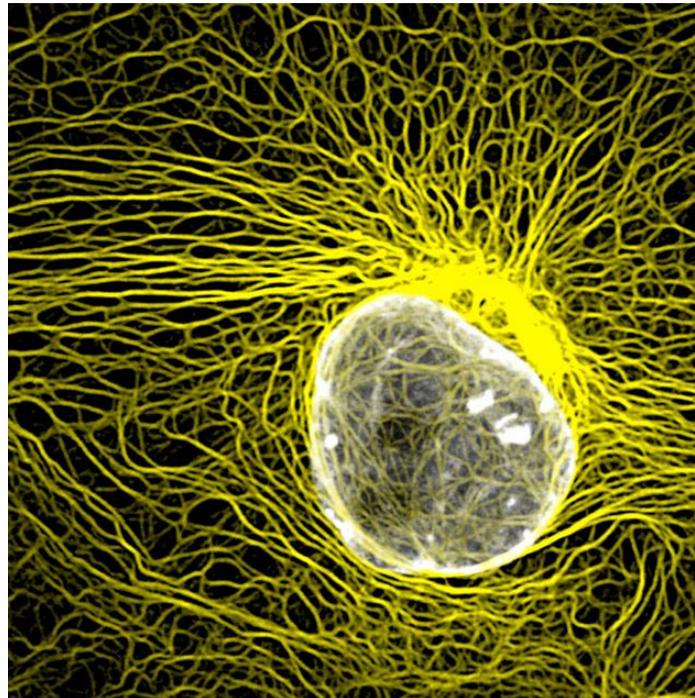
Struktura intermedijarnih filamenata

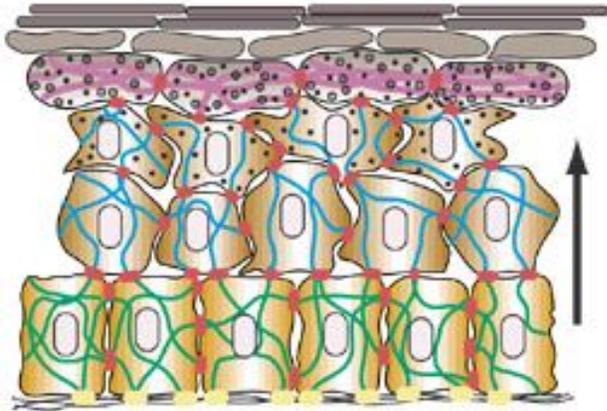
- Veoma stabilni citoskeletni elementi
- Mehanizam polimerizacije – nije poznat
- Mehanizam depolimerizacije? (verovatno fosforilacijom)
- Prateći proteini koji vrše nukleaciju, stabilizaciju i depolimerizaciju IF nisu otkriveni
  - **PLAKINI** – povezuju IF sa adhezivnim memb.proteinima, AF, MT, sa proteinima nukl.ovoja

Tkivna specifičnost IF

VRSTE PROTEINA IF	KLASA	DISTRIBUCIJA
KERATINI	Klasa I (kiseli keratini) Klasa II (neutralni/bazni k.)	Epitelne ćelije
VIMENTIN, DEZMIN, GFAP	Klasa III	Mezenhimske ćelije (vimentin), mišićne ćelije (dezmin), GFAP (glija)
NEUROFILAMENTI	Klasa IV	Akson neurona
LAMINI	Klasa V	Nukleus

Funkcije IF

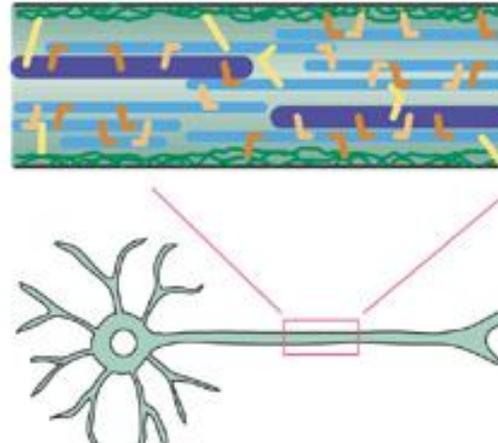

KERATINSKI FILAMENTI

- Najbrojniji od svih IF
- Heterodimer (kiseli + bazni keratin)
- Epitelne ćelije, kosa, nokti, kandže...
- Daju čvrstinu i mehaničku stabilnost tkivima (dezmozomi, hemidezmozomi)

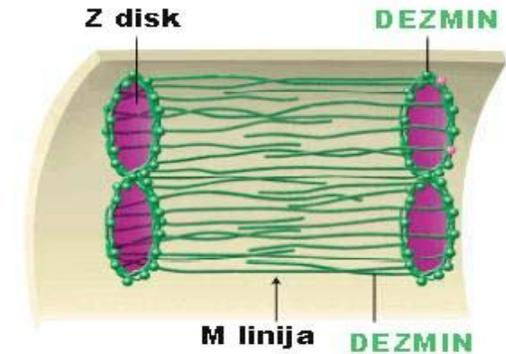

Disulfidne veze između KF

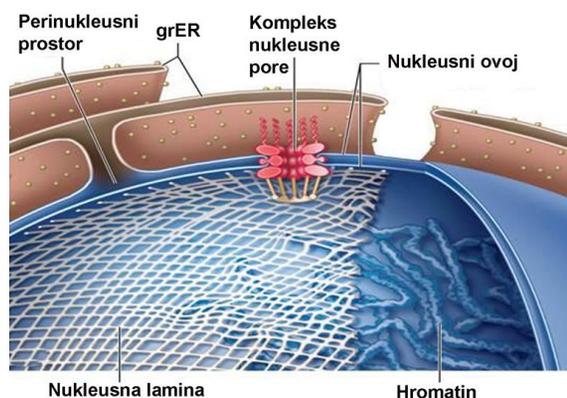
NEUROFILAMENTI

- U aksonima kičmenjaka
- Uloga pri rastu i određivanju dijametra aksona, daju čvrstinu i stabilnost aksonu

DEZMIN

- U mišićnim ćelijama
- Oko Z diskova
- Povezuje miofibrile sa ĆM i susednim miofibrilima

LAMINI

- Formiraju nukleusnu laminu
- Kod svih višćelijskih eukariota – preteče citoplazmatskih IF
- Oblik, čvrstina nukleusa, kačenje hromozoma i kompleksa nukleusne pore